

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
ÚSTAV PEDAGOGIKY A SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
KATEDRA ANTROPOLOGIE A ZDRAVOVĚDY

Bakalářská práce

Lada Valášková

**PUBERTA JAKO PŘECHODOVÝ RITUÁL V REFLEXI DO
VYCHOVATELSTVÍ**

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Puberta jako přechodový rituál v reflexi do vychovatelství“ vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne:

Podpis:

Poděkování

Děkuji doc. Mgr. Martině Ciché, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce a cenné rady, které mi během psaní práce dala. Velké poděkování patří také respondentům, kteří byli maximálně otevření a vstřícní k poskytnutí rozhovorů uvedených v empirické části práce.

Obsah

Úvod.....	6
Teoretická část.....	8
1 Vymezení období puberty.....	8
1.1 Biologické a fyziologické aspekty.....	9
1.2 Pohlavní rozdíly.....	10
1.3 Kognitivní vývoj.....	13
1.4 Emoční a sociální vývoj.....	14
2 Charakteristika rituálu a jeho význam.....	17
2.1 Historický a antropologický pohled na rituál.....	18
2.2 Přejímový rituál v období puberty.....	21
2.3 Inicie jako součást rituálu.....	22
3 Etnologický pohled na iniciační rituál.....	26
3.1 Inicie jako součást přejímového rituálu na území Evropy.....	26
3.2 Inicie jako součást přejímového rituálu na území Severní a Jižní Ameriky.....	28
3.3 Inicie jako součást přejímového rituálu na území Austrálie a Oceánie.....	30
3.4 Inicie jako součást přejímového rituálu na území Afriky.....	31
3.5 Inicie jako součást přejímového rituálu na území Asie.....	33
4 Iniciační rituály v hlavních světových náboženstvích.....	34
4.1 Křesťanství.....	34
4.2 Islám.....	34
4.3 Judaismus.....	35
4.4 Hinduismus.....	35

4.5	Budhismus.....	36
5	Absence přechodového rituálu v postmoderní době.....	37
5.1	Důvody absence přechodového rituálu.....	37
5.2	Důsledky absence přechodového rituálu.....	38
5.3	Východiska nepřítomnosti přechodového rituálu v našich současných podmínkách.....	41
	Praktická část.....	45
6	Plánování výzkumu.....	45
6.1	Popis výzkumného problému.....	45
6.2	Výzkumná metoda.....	46
6.3	Výzkumné otázky a cíl výzkumu.....	46
6.4	Výzkumný vzorek.....	46
6.5	Rozhovory.....	47
6.5.1	Výpověď otce Martina.....	48
6.5.2	Výpověď otce Petra.....	49
6.5.3	Výpověď otce Tomáše.....	50
6.5.4	Výpověď otce Václava.....	51
6.6	Vyhodnocení výzkumných otázek a jejich interpretace.....	52
	Závěr.....	55
	Anotace.....	57
	Seznam použité literatury.....	58

Úvod

Ve své bakalářské práci se zabývám důležitým životním obdobím ve vývoji člověka a to obdobím pubescence, jejími zákonitostmi, změnami, které mají důležitý vliv na budoucí prospívání jedince, ať už dívky nebo chlapce, v dospělosti. Toto období dávám do souvislosti s přechodovým rituálem, který v dnešní postmoderní době patrně ztratil v povědomí rodičů a vychovatelů smysl. Období dospívání je pomyslná hranice mezi dětstvím a dospělostí, kde, zejména u chlapců, průvodce ze strany otce při iniciačním rituálu dává smysl i v dnešní době, neboť rodinné prostředí a výchova jsou nejdůležitější faktory určující budoucí fungování mladého člověka ve společnosti.

Toto téma mě začalo zajímat zhruba před dvěma lety z osobních důvodů, jelikož jsem matkou dvou synů. Téma mě natolik zaujalo, že jsem se rozhodla blíže ho zkoumat i prostřednictvím této práce. Celá práce je rozdělena na dvě části - teoretickou a praktickou.

V teoretické části se podrobně věnuji období puberty, rozdíly mezi pohlavími, biologickými a fyziologickými aspekty tohoto období, kognitivním, emočním a sociálním vývojem. Dále se zaměřuji na téma samotného rituálu a jeho významu pro člověka a obšírněji na iniciační rituál v období přechodu z dětství do dospělosti, což je jeden z mezníků v lidském životě. Na přechodový rituál nahlížím z pohledu historického, v další kapitole z pohledu etnologického, kde se průkopníci antropologického výzkumu vydali do vzdálených míst naší planety a zkoumali přechodový rituál u primitivních národů. Dále se věnuji pohledu, jak k přechodovému rituálu přistupují hlavní světová náboženství. Ve své práci se zaměřuji i na současnost, jak je téma aktuální, zda má tento rituál opodstatnění v dnešní době, zda je potřebný a jestli je možným východiskem uskutečnění, například prostřednictvím sdílené zkušenosti ve skautském oddíle se skupinou vrstevníků. V neposlední řadě zkoumám, jaký vliv má v současnosti zaneprázdněnost a nefunkčnost vztahů v rodině na dospívající děti.

Praktická část je věnována rozhovorům s muži - otci, kteří mají syny v období puberty, a tudíž by se jich toto téma mohlo týkat, a zajímat je. Ač se v teoretické části věnuji přechodovému rituálu i u dívek, praktická část je věnována mužskému pohledu z důvodu zcela osobního, neboť jsem matkou dvou synů a toto téma je v mé rodině a výchově v současné době aktuální. Další z důvodů výběru chlapců je prostá nepřítomnost dětí - děvčat v mém bezprostředním okolí přátel a známých.

Cílem mé bakalářské práce je přispět k větší znalosti a popularizaci tématu rituálu,

vysvětlit, objasnit a poznat problematiku iniciačního rituálu v období dospívání a upozornit na jeho kladný význam pro vývoj člověka. Budu se zabývat východiskem pro pedagogický proces, neopomenou nezanedbatelný vliv vrstevnické skupiny a zájmovou orientaci jedince v období puberty. Důležitým bodem bakalářské práce je vliv otce na syna, jeho výrazný podíl na formování osobnosti dítěte, rodinné prostředí a úspěšný přechod do nové životní etapy.

Teoretická část

Tématem práce je vývojové období puberty ve spojitosti s přechodovým rituálem. V teoretické části mé práce nejprve objasním vývojové období puberty a dále obecnou charakteristiku rituálu jako takového, jeho význam a historického ukotvení. Dále se podívám na iniciační rituál z pohledu etnologického a religiozního. Závěr teoretické části je věnován přechodovému rituálu v současnosti, jeho absenci, důsledkům této absence a východisku pro podmínky současného života rodiny, společnosti a také pro vychovatele pracující s dospívajícími a mládeží.

1 Vymezení období puberty

Období vývojových změn, která se s touto životní etapou pojí, někteří autoři označují termínem dospívání. „Období dospívání je přechodnou dobou mezi dětstvím a dospělostí.“ (Vágnerová, 2000, s. 209) „Vzhledem k tomu, že v dospívání existuje dvojitý charakter projevů, odlišujeme dvě navazující stádia: pubertu a adolescenci.“ (Čačka, 2000, s. 222) V této práci se konkrétně zaměřuji na období puberty, kterou Josef Langmeier a Dana Krejčířová dále dělí na (...) „fázi prepuberty (věk 11-15) začínající prvními známkami pohlavního dospívání a urychlení v růstové křivce, končí nástupem menarche u dívek, první polucí u chlapců a fází vlastní puberty (věk 13-15), která trvá do dosažení reprodukční schopnosti.“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 143)

Pubertu (pubescenci) definuje *Velký psychologický slovník* jako: „(...) období přeměny z dítěte na biologicky zralého dospělého, schopného reprodukce; k období pohlavního dospívání patří kromě prvních menses a první poluce i kritičnost, kolísání nálad, citů, pocity nejistoty, sebepodceňování.“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 479)

Období puberty je kromě pohlavního zrání a růstové akcelerace zásadní také z hlediska změn v oblasti kognitivního vývoje, psychického, emocionálního a sociálního vnímání. „Tělesné, psychické a sociální změny v období dospívání probíhají do jisté míry souběžně a navzájem závisle. Souběžnost a závislost však zdaleka není úplná, ani neznamena přímou příčinnou podmíněnost (...). Průběh psychických změn a sociálního postavení je vždy

ovlivňován řadou dalších faktorů, které působí jako zprostředkující proměnné. Změny spojené s pohlavním zráním mohou působit nejen přímým vlivem výrazných hormonálních pochodů na nervový systém, ale nepřímo tím, že mladistvý pozoruje změny na svém těle i změny v přístupu dospělých k němu a reaguje na to touhou po dospělejším postavení, ale i nejistotou, popř. úzkostí. Sociální, ekonomické a kulturní faktory hrají důležitou úlohu, stejně jako výchovný postoj rodičů, učitelů a dalších osob pro jedince významných.“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 142)

1.1 Biologické a fyziologické aspekty

Jedním z podstatných faktorů, kterým se hlásí příchod puberty a nástup dospívání je tělesná proměna. Fyzicky souměrná postava prepubescenta se začíná výrazně protahovat a jak uvádí Pavel Říčan: „Pubescent vyroste ze 145 cm v jedenácti letech na 170 cm v patnácti a na váze přibere kolem 6 kg, dívky ze 146 cm na 164 cm a váhový přírůstek je asi 5 kg, to znamená, že roční přírůstek je v tomto období téměř 10 cm. Prodlužují se končetiny, které se hůře ovládají, toto se promítá do typicky klátivé chůze. Tento prudký zrychlený růst u dívek i chlapců je tzv. růstový spurt. Dívčí spurt vrcholí nejčastěji mezi jedenáctým a dvanáctým rokem, chlapecký o dva roky později. Proto dívky nejdříve chlapce o něco předhoni, mužský spurt je však prudší a vede k trvalému rozdílu mezi výškou mužů a žen.“ (Říčan, 2014, s. 171) Toto období Kateřina Thorová nazývá obdobím druhé vytáhlosti, a se zhoršenou motorickou koordinací spojuje snadnou unavitelnost, přestože díky rozvoji svalů se zvyšuje silová výkonost. (srov. Thorová, 2015, s. 424) Jak uvádí Otto Čačka, tento stav je pouze přechodný. „V hrubé motorice nastává přechodná neobratnost a nekoordinovanost pohybů, v jemné motorice bývá zhoršený i grafický výkon.“ (Čačka, 2000, s. 226-227)

„Růstový skok má jeden prostý, ale psychologicky významný důsledek: pubescent už nevzhlíží k dospělému, je s ním doslova na stejné výškové úrovni. Obvykle je už i rychlejší a mrštnější, jen v hrubé síle se mu ještě otec, nebo matka vyrovná, nebo ho předčí.“ (Říčan, 2014, s. 171)

„Mění se tělesné tvary: Rozšiřují se ramena (hlavně u chlapců) a boky (hlavně u dívek, jejichž pánev roste do šířky i do hloubky), přičemž se linie pasu snižuje a u dívek je výraznější. U obou pohlaví se objevuje na bocích a na nohou vrstva podkožního tuku, která

u chlapců mizí, u dívek zůstává. Paže a nohy se spolu s krkem připravují k růstovému spurtu o rok dříve než trup a zpočátku rostou také ruce rychleji než paže, koncové části nohou rychleji než celé nohy. Tyto disproporce (samá ruka, samá noha) působí trochu komicky a nedivíme se, že uvádějí své nositele do rozpaků, stejně tak, jako u chlapců, kterým mutace (růst hrtanu a hlasivek) znemožní zpívat a řeči dá typicky chraplavý ráz (...).“ (Říčan, 2014, s. 171-172)

„Vývoj svalstva co do velikosti i síly je velmi prudký. Průvodním jevem tohoto faktu může být neklid a velká aktivita. Pokud jde o vývoj orgánů, je třeba poznamenat, že srdce neroste tak rychle jako tělo. Může vcelku snadno poklesnout krevní tlak dítěte. Nelze proto připustit nadměrné vyčerpání v soutěživých hrách. Dítě v tomto období potřebuje více odpočinku než dříve. To však neznamená, že by se záměrně měla tělesná aktivita snižovat. Mohlo by to vést k nesprávnému držení těla. Je třeba pečlivě dbát o to, aby si dospívající volili hry přiměřené jejich síle a vhodné pro jejich vývojové potřeby.“ (Kohoutek, 2008, s. 10)

O tom, jak o sobě člověk v období puberty smýšlí do značné míry ovlivňuje jeho nazírání na sebe sama, i chování k okolí, což v tomto období může velmi souviset s fyzickou stránkou. „Fyzický vzhled a zejména tělové schéma (*body image*) mají v době dospívání vliv na vývoj identity a jsou nedílnou součástí prezentace osobnosti. Tělové schéma znamená mentální představu člověka o svém těle, jak se v něm člověk cítí, jak ho vnímá, jak o něm smýšlí a jaký má k němu vztah.“ (Thorová, 2015, s. 425)

1.2 Pohlavní rozdíly

Tělesné proměny úzce souvisí s pohlavním dospíváním jak chlapců, tak dívek. Začátek puberty sebou přináší současně hormonální změny. Začínají růst vnitřní pohlavní orgány, hlavně vaječníky u dívek a varlata u chlapců. To je základ pohlavního zrání v pubertě, načež dochází k rozvoji sekundárních pohlavních znaků. (srov. Říčan, 2014, s. 172) Různí autoři uvádějí různá časová vymezení pohlavního zrání, je to z toho důvodu, že příchod puberty je značně individuální, avšak můžeme se řídit pravidlem, že u dívek začíná zhruba o 1-2 roky dříve než u chlapců.

Pro obě pohlaví také platí, že: „V důsledku hormonálních změn dochází k zvýšené činnosti mazových žláz, okolo 85 % dospívajících tak trápí kožní onemocnění akné,

způsobené ucpaním a zánětem vývodu mazových žlázek. Dospívání provází také zvýšená potivost.“ (Thorová, 2015, s. 424)

„U dívek nejprve začnou na popud podvěsku mozkového zvyšovat vaječníky produkci estrogenu, jehož množství je postupně osminásobné. Tento hormon je odpovědný za růst prsů, zrání dělohy, vývin tvarů boků, pánve a stehen. Jeho působením dochází v těchto partiích také ke zvýšenému ukládání tuku. Vaječníky začínají vylučovat i větší množství androgenů, jež iniciují růst ochlupení v oblasti podbřišku (pubické) a v podpažních jamkách (axiální) ochlupení.“ (Janošová, 2008, s. 198)

První menstruace u dívek je stejně jako první poluce u chlapců znamením pohlavního zrání, ač skutečná plodnost u dívek nastupuje po 1-2 letech po začátku menarché. (srov. Řičan, 2014, s. 172) „Menarché zpočátku nebývá provázena pravidelnou ovulací, dozráváním vajíček. V prvních dvou letech k ní dochází pouze u 50-90 % cyklů. Nástup ovulace je spouštěčem zvýšené produkce dalšího ženského hormonu, progesteronu, důležitého pro budoucí těhotenství.(...) Souběžně s vývojem sekundárních pohlavních znaků probíhá též vývoj vnitřních genitálií a mění se i vzhled zevního genitálu. Děloha roste přibližně do dvaceti let věku dívek.“ (Janošová, 2008, s. 198)

K příchodu menarché se u téměř všech přírodních národů váží rituály dospělosti. Menstruující ženy v tomto období požívají odlišný statut. V některých společnostech je to statut pozitivní, jinde negativní. Některé národy považují menstrující ženu za nečistou, s níž je zakázána soulož, nebezpečnou, neboť je jí připisována nadpřirozená moc např. vyschnutí studny, polekání dobytka, jindy má schopnost zvýšit plodivou sílu země. U některých indiánských kmenů naopak požívají vyšší pocty, jsou osvobozeny z běžných pracovních povinností a mohou se tak věnovat péči o sebe sama, nebo svým oblíbeným činnostem. (srov. Janošová, 2008, s. 199)

Průběh dospívání bývá v případě dívek považován za náročnější, než dospívání chlapců, a proto je mu věnována větší odborná i laická pozornost. Jedním z důvodů je menstruace. (srov. Janošová, 2008, s. 199) Roli hraje také skutečnost, která souvisí s prevencí neplánovaného těhotenství. V obecném povědomí je stále přikládána odpovědnost více dívkám, proto i rodiče a okolí patrně více „řeší“ dospívání děvčat než chlapců. (srov. Janošová, 2008, s. 206)

„Menarché je hlavním milníkem dospívání ženy a je pro dívku nepřehlédnutelným signálem konce dětství. Jejím příchodem se mění sebepojetí dívek v souvislosti s ženskou

rolí. Menstruující dívky se více zajímají o typicky ženská témata, zvyšuje se jejich zájem o druhé pohlaví, módu, krásu (...). Existuje i další důvod, proč je menarché pro dívky větší zátěží než zkušenost první ejakulace u chlapců. Dívky pravděpodobně v dospívání prodělávají hlubší proměnu vztahu ke svému tělu, zvláště k jeho intimním částem. Menstruace vyžaduje zvýšenou pozornost, větší nároky na hygienu a celkovou péči o tělo. Několikadenní trvání menstruace se odráží i v některých běžných činnostech dívek. Uvedené požadavky v zásadě v případě pohlavního zrání chlapců nevznikají.“ (Janošová, 2008, s. 199-200)

Dalším z důvodů náročnosti období u dívek, je z hlediska vývoje osobnosti nevýhoda časného dozrávání. Důvodem je častý rozpor mezi rychlým tělesným zráním a duševní vyspělostí. Pro opačné pohlaví už jsou tyto dívky atraktivní, budí pozornost, začínají preferovat jiné zájmy např. partnerské na úkor učení. Oproti tomu později vyspívající dívky v tomto ohledu nemají ještě žádné nevýhody. (srov. Říčan, 2014, s. 174) Všechny tyto náročné stránky dospívání jsou dobře zvládnutelné v otevřené, přijímající, harmonicky fungující rodině, kde si jednotliví členové vzájemně naslouchají, jsou k sobě pozorní, taktní a otevřeně spolu komunikují.

„Také u chlapců se začíná na podkladě signálu z hypotalamu zvyšovat produkce mužského pohlavního hormonu. Dochází k tomu přibližně o dva roky později než u dívek.“ (Janošová, 2008, s. 203) Začátkem puberty, tedy okolo 11.-12. roku, dochází k pubickému ochlupení, zvětšuje se objem varlat. První ejakulace, stejně jako axiální ochlupení, se objeví okolo 14 let. (srov. Thorová, 2015 s. 425) S první ejakulací souvisí i první poluce jak uvádí Pavel Říčan: „První poluce má podobný, i když o něco menší psychologický význam než menstruace: je signálem nastupující mužnosti. Dostavuje se kolem 13. roku a bývá spojena se sexuálním snem. Opakuje se pak víceméně pravidelně v dospívání i v dospělosti u těch, kteří sexuálně plně nebo převážně abstinují.“ (Říčan, 2014, s. 172) V tomto období dochází také k růstu genitálu (zvětšování varlat a penisu) avšak toto je značně individuální. U některých jedinců může vývin pohlavních orgánů nastat až okolo 15 let. Tehdy také obvykle začínají růst vousy. (srov. Thorová, 2015, s. 425)

„Tradičním vnějším projevem dospělosti muže mohlo být ovšem ještě před půlstoletím první holení vousů, i když jeho význam v posledních desetiletích silně ovlivnil individualizační proces. (Do jisté míry je jeho dosud poměrně živým ekvivalentem pro dívky rituál prvních tanečních.) Holení či pěstění vousů je pro muže patrně dosud důležitým, ačkoli neproklamovaným, vnějším výrazem či aspektem mužství, podobně jako je významné líčení

v případě dívek a žen.“ (Janošová, 2008, s. 206) S měnicí se módou a trendy v posledním desetiletí se pěstění vousů, zejména v subkultuře hipsterů, vrátilo do popředí vizuální prezentace mužů.

Patrně nejistota z očekávání naplnění mužské role způsobuje, že chlapci jsou ještě méně ochotni komunikovat se svým okolím, o svých zkušenostech a pocitech, které prožívají s příchodem změn ve vývoji, než dívky. V komunikaci na téma tělesné a pohlavní zralosti se svými vrstevníky se sice nebrání, tyto interakce však probíhají jen v rovině vtipů, historek a narážek se sexuálním podtextem. (srov. Janošová, 2008, s. 205)

Z hlediska předčasného vývoje v tomto období jsou na tom dříve dospívající chlapci ve výhodě oproti dívkám i oproti vlastnímu pohlaví. Ve své vrstevnické skupině jsou oblíbení, působí dojmem dospělých mužů a tím se ve svém sebehodnocení a sebepojetí více přibližují estetickému ideálu muže. Pro opačné pohlaví jsou atraktivní a zajímaví. Díky své fyzické síle, svalnatosti a nárůstu výšky postavy vynikají ve sportu a zastávají mezi vrstevníky dominantní postavení, často jsou to vůdci part, školních kolektivů a svých vlastních sociálních skupin. Na své dominantní postavení si zvyknou a jsou proto suverénnější, průbojnější až do dospělosti. (srov. Janošová, 2008, s. 206-207)

Oproti tomu později vyspívající chlapci mohou mít potíže se sebevědomím, nižší dočasnou atraktivitu pro vrstevníky i opačné pohlaví. Na své okolí působí nenápadnějším, slabším dojmem. Pozdější nástup pohlavního zrání však sebou na druhou stranu přináší prodlouženější dětství, a tak více času na všestrannější rozvoj zájmů a rozličných dovedností. (srov. Říčan, 2014, s.174) Tyto faktory ale zároveň ovlivňuje řada dalších okolností jako je prostředí, rodina, příslušnost k etniku, tradice, kultura, odlišný pohled na mužské a ženské role.

Stejně tak jako dívky mají i chlapci zvýšenou potřebu identifikace, potřebu vyrovnání se s vlastními změnami a nalezení nové identity. Na rozdíl od dívek, jejichž společenská role je zřetelnější, se představy chlapců dají vyvodit například z aktivit které spolu sdílejí. Bývají to často hry, při kterých demonstrují sílu, zdatnost a schopnost snášet bolest. Další oblíbenou zábavou bývá překonávání strachu a dokazování odvahy. Tyto projevy mohou být někdy na hranici zákona např. u sprejerství, drobných krádeží nebo řízení dopravních prostředků. Vliv vrstevnické skupiny je velmi silný a hraje důležitější roli než výchovný vliv. Naštěstí rizikové chování v tomto věku bývá často epizodní a časem vymizí.

1.3 Kognitivní vývoj

V této kapitole si blíže objasníme změny, které v období dospívání nastávají v oblasti myšlení. „Kognitivní vývoj je výsledek interakce zrání a učení. Teprve tehdy, když je pubescent z neurofyziologického hlediska dostatečně zralý a získal dostatek zkušeností, může se dále rozvíjet. Nástup puberty je spojen se změnou uvažování.“ (Vágnerová, 2000, s. 216) Podle Jeana Piageta je jedinec nacházející se v tomto vývojovém období schopen formálních operací: abstraktního myšlení, systematického plánování, hypotetického uvažování a dedukce. (srov. Piaget, Inhelderová, 2010, s. 119) Z hlediska poznávacích procesů není již tak odkázán na konkrétní realitu, ale dokáže uvažovat v hypotézách, bez konkrétního, reálného vymezení problému nebo reality. S tím souvisí abstraktní uvažování, které se časem vyvine v myšlenkovou nezávislost na takové úrovni, že je schopen chápat různé logické operace, které dokáže také aplikovat v odlišných oblastech učení a poznání. Tato nově nabytá schopnost, ale současně mění jeho nazírání na svět i sebe sama. Může se stát novým zdrojem nejistoty, protože schopnost přemýšlet o reálně neexistujících alternativách může být pro mladého člověka bez zkušeností matoucí. (srov. Vágnerová, 2000, s. 217) „Subjektivní pocit pochopení řádu světa, doprovázený přílivem značného množství informací, se formuje v iluzi dostatečné kompetence ke zvládnutí většiny problémů. Z toho ovšem také vyplývá značná kritičnost pubescentů, kteří jsou přesvědčeni, že všechno by šlo snadno vyřešit.“ (Vágnerová, 2000, s. 218) S kritičností mohou také přicházet pocity zklamání, nespokojenosti, pesimismu nebo nejasná očekávání a touhy.

Schopnost formálních operací podle Josefa Langmeiera také přináší nový způsob morálního hodnocení: „Objevují se častěji mravní soudy, které berou ohled na druhého, z jehož zorného úhlu se teď jedinec dovede dívat i sám na sebe. Tak je možné větší uplatnění vzájemnosti jako principu spravedlnosti. Nový způsob myšlení dovoluje pohlížet na sebe a na svůj život i na své pocity a myšlenky jakoby zvnějšku, analyzovat je a kriticky posuzovat. Nové zaměření pozornosti na své cítění, myšlení a jednání je důležitým znakem dospívání vůbec.“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s.152)

K tomuto období také patří denní snění, které přináší pohled do vlastního nitra, možnost ujasnění myšlenek, únik do světa fantazie, posílení sebedůvěry, uvolnění. Dospívající se podrobně zabývá svými vnitřními potřebami a zájmy, subjektivně hodnotí zážitky, může lépe pochopit své obtíže a zároveň prožívat pocity uvolnění. Denní snění je u dospívajících velmi

typické a může být prostředkem k lepšímu přizpůsobení a socializaci. (srov. Kohoutek, 2008. s. 122)

1.4 Emoční a sociální vývoj

Období dospívání potažmo puberty, je významnou etapou pro formování všech výše popsaných složek rozvoj osobnosti, včetně stránky emoční i sociální a tyto procesy probíhají současně. Existují rozdíly, jak na individuální a časové úrovni, tak mezi pohlavími, platí však, že tímto vývojem prochází každý zdravý jedinec bez rozdílu. Psychika dospívajících se mění s uvědoměním si vlastní osobnosti. Obvykle se v tomto období bouří proti autoritám, zejména pak proti autoritě rodičovské, navazují partnerské vztahy. Dochází však i k pochopení druhé strany dospělosti, nutnosti zodpovědnosti za své konání, dodržování sociálních norem.

Podle Marie Vágnerové: „Komplexní proměna zásadním způsobem ovlivní identitu dospívajícího. (...) Dospívající hledá nový smysl vlastního sebepojetí a jeho kontinuity. Usiluje o integraci jednotlivých složek vlastní identity, které se v této době mění. Dospívající si osvojuje nové kompetence a získává nové role, s nimiž se musí nějak vyrovnat a zaujmout k nim nějaký postoj-hodnotí jejich význam pro jiné i pro sebe sama.“ (Vágnerová, 2000, s. 222) Často tyto změny probíhají nezávisle na vůli jedince a skutečnost, že se mění vizuálně, má jiné pocity, prožitky, jinak přemýšlí, mu přináší zpětnou vazbu kterou je potřeba v tomto období zpracovat. Toto sebepoznání komplikuje zvýšená sebekritičnost, kombinovaná s emoční labilitou a nejistotou. (srov. Vágnerová, 2000, s. 223) Závěry, ke kterým jedinec dospěje nebývají vždy příznivé, ale mohou být impulzem pro hledání svého lichotivějšího obrazu, k čemuž může pomoci mimo jiné srovnávání s druhými lidmi. V tomto případě hraje důležitou úlohu škola, kde se prostřednictvím studijních výsledků může dospívající identifikovat nebo odlišovat.

Také sport a další volnočasové aktivity jsou vhodným prostředkem sebepoznání, kdy prostřednictvím tzv. skupinové identity, v případě kladného přijetí a pozitivního hodnocení, dochází k identifikaci se skupinou. Pokud je tato identifikace intenzivní, vzniká snaha o viditelné vyjádření skupinové příslušnosti. Kromě podpory sebevědomí, přináší tato zkušenost také sebeakceptaci a sebeúctu, která bývá v tomto období zranitelná. Na druhou stranu s oddaností a příslušností k vrstevnické skupině souvisí jistá konformita, sklon

k uniformitě po vizuální stránce a k určitým projevům chování a způsobům vyjadřování. Z těchto změn většina rodičů není nadšená, ale tento způsob hledání identity napomáhá člověku k osamostatnění. (srov. Vágnerová, 2000, s.224-226)

Na sociální vývoj jedince mají zásadní vliv rodina jako primární skupina, kterou si sice nevybíráme, ale vztahy v ní jsou pro každého tím nejvýznamnějším sociálním prostředím a determinanty, které uvádí Milan Nakonečný: „(...) jako je příslušnost k určité etnické skupině, náboženské sektě, společenské vrstvě, dále takové činitele, jako je velkoměstské nebo naopak venkovské prostředí a další, jakož i jejich kombinace. Nápadný je zejména vliv různých sociálních skupin, vrstev, prostředí bohatých a chudých rodin, kde se uplatňují různé výchovné praktiky a také různé výchovné cíle.“ (Nakonečný, 1999, s.77)

Socializační rozvoj pubescenta je ovlivněn i jeho novými kompetencemi, které se projevují ve způsobu zpracování různých sociálních vlivů. Proměnou prochází sociální role daného jedince, odmítající podřízenou roli, což se odráží i na komunikaci s dospělými. Mění se vztah ke škole, dobrý prospěch přestává být cílem a stává se prostředkem jako reakce na utváření profesní role a myšlenky o budoucím směřování. Mění se vztah k učiteli a autoritám vůbec, už není přijímán automaticky jako formálně daná autorita, ale jen tehdy, pokud pubescentům něčím imponuje. Jednou z vývojových potřeb dospívajících je odpoutání se od rodiny. Emancipace od rodiny nevede ke zrušení citové vazby k rodičům, ale k její proměně. Dítě se snaží vymezit vůči rodičům, odlišovat se. Potřebu odlišení posiluje pocit, že rodiče nejsou tak moudří a všemocní, jakými se zdali být. Tím stoupá výrazná kritičnost vůči rodičům i odmítání rodičovské autority. (srov. Vágnerová, 2000, s. 251-252)

Sociálně-emoční vztahy s přáteli a vůbec vrstevníky, nabývají na důležitosti a frekvenci, významně ovlivňují chování dotyčného, dá se říct, že jsou hybnou silou puberty. Vrstevníci si navzájem poskytují podporu, ale také se diferencují a stávají se neformálními autoritami ve své sociální skupině, kde mají značný vliv. Řešení různých konfliktních situací bývá mezi dospívajícími vrstevníky impulzivní a emocionálně náročné.

„Pubescent udělá několik významných cenných zkušeností, kterými začíná cesta od dětství k dospělosti. Setká se přitom nově s několika základními hodnotami naší kultury. Každé z těchto setkání je příležitostí, kterou lze využít - nebo propást.“ (Říčan, 2014, s. 188)

2 Charakteristika rituálu a jeho význam

Rituál charakterizuje *Velký psychologický slovník* jako: „tradicí stanovené opakování bohoslužebných nebo magických úkonů, v sociologii ustálený model individuálního či skupinového způsobu chování, který je založen na pravidlech přijatých v rámci dané sociální skupiny nebo komunity (...).“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 502) Z toho vyplývá, že rituál souvisí s religiozitou – náboženským přesvědčením v rámci příslušnosti k jednotlivým církvím nebo s regionem daného místa a příslušnosti ke kmenu nebo skupině.

Na rituály se ovšem můžeme podívat i v širším pojetí a v obecném smyslu, jako na významné mezníky v celé délce lidského života, které se cyklicky opakují a uvádějí jedince do dalšího životního stádia. Počínaje narozením, začátkem školní docházky, maturitou a dosažením plnoletosti, svatbou až po smrt. Všechny tyto události bývají v naší kultuře doprovázeny určitými rituály, buď z důvodu zvyku nebo tradice.

Ve své knize *Cesta životem* definuje Pavel Říčan rituál jako: „(...) nejruznější úkony vykonávané podle daných pravidel. Rituály jsou někdy velmi složité činnosti, jejichž smysl není vždycky jasný ani těm, kteří je vykonávají, tak je tomu u četných náboženských rituálů. Rituálem v širokém etologickém smyslu je např. složité namlouvání samečka a samičky u ryb, ptáků i savců, včetně kulturního člověka. Některé rituály umožňují, aby se přijatelnou formou a v neškodných mezích uspokojovaly významné a zároveň nebezpečné potřeby a přání. V tomto smyslu je rituálem společenský tanec i boxerské utkání: boxerský zápas je ritualizovaná rvačka.“ (Říčan, 2014, s. 32)

Rituál lze pozorovat i v kulturních tradicích, jako jsou například národní zvyky spojené se střídáním ročních období, v politickém a společenském životě jsou to různé ceremonie, pozdravy, přísahy. Na základní škole, kde pracuji, se takovým rituálem stalo rozloučení s žáky 9. ročníků, kteří opouštějí základní vzdělávání a pokračují dál na své životní cestě. Tento obřad, má všechny atributy rituálu, obsahuje nepsaná pravidla, která žáci dobrovolně a s pokorou dodržují a ceremoniál očekávají s nehranou nervozitou.

Obecně rituály tedy splňují mnoho funkcí a významů pro stabilitu společnosti a zároveň pro vývoj osobnost jednotlivce, který takový rituál absolvuje. Základní psychickou potřebou člověka je pocit sounáležitosti, jistoty, který spočívá v tom, že se může spolehnout na očekávané. Prostřednictvím nich se má dítě i dospělý na co těšit a zároveň na co vzpomínat, jsou to předěly, někdy zcela zásadní, na životní cestě. Ritualizovaná činnost má povahu

slavnosti a pravidelně se opakuje. Rituály propojují život člověka s tokem času, přírodními cykly, místem a životem společnosti, kde žije. Pozornost, která se zde věnuje tělu, způsobuje, že přechody do nových životních etap jsou velmi citově silnými nezapomenutelnými zážitky. Dospívající je očekává, připravuje se na ně, někdy se značným předstihem, napětím i strachem. Dávají pocit důležitosti každého člena společnosti a pocit sounáležitosti. Jsou mnohem působivější než v současnosti např. předávání občanských průkazů v 15 letech, nebo výučního listu. Takto zcivilněný rituál pozbývá na významnosti a stává se rutinní záležitostí. Dospívající pak může hledat identitu na vlastní pěst, což je cesta mnohem namáhavější. (srov. Říčan, 2014, s. 227)

Součástí rituálu je duchovní spiritualita a silný emocionální zážitek, který zúčastněné vytrhne z každodennosti, rituál je tedy prožíván intenzivněji než sama realita.

Přesto že si jedinec, nebo společenství, mohou význam rituálů interpretovat po svém, obohatit či pozměnit na základě vlastní prožité zkušenosti, kterou považují za vhodnou pro předání dalším generacím, jsou rituály prostředkem pro zprostředkování sociálních jevů i v dnešní postmoderní době.

2.1 Historický a antropologický pohled na rituál

Historie rituálu úzce souvisí s vědními obory etnologie a antropologie. Díky průkopníkům a jejich badatelskému úsilí, systematickému výzkumu druhých lidí dnes máme informace o životech lidí, jejich kultuře od prvních dochovaných nálezů, počínaje starověkem, přes středověk po současnost. Etnologie a antropologie se mimo jiné zabývá otázkou původu člověka a primitivní společností a jejich významnými celky - vztahem k přírodě, společnosti, kultuře, rituálu, institucím. (srov. Copans, 2001, s. 25)

Rituál jako součást výchovy je od počátku civilizace spojován nejprve s mýtem a později s duchovnem a náboženstvím. U primitivních národů se hovoří v souvislosti s rituálem nejčastěji o magii. (srov. Copans, 2001, s. 75)

Mýty jsou příběhy: posvátné nebo náboženské, spíše společenské než individuální. Bývají tématické a zabývají se počátkem nebo stvořením jevu ať už přirozených, nadpřirozených nebo socio - kulturních. Mýty mohou být hranou formou vyjádřeny v konkrétních rituálech. Smyslem mýtu bylo přivedení člověka k poznání. (srov. Pelcová, s. 22) „Už samotná

prezentace mýtu měla v řeckém prostředí výchovný efekt, mýtická vyprávění se deklamovala na veřejných shromážděních, stávala se námětem soutěží. (...) Byla i prvním a po dlouhou dobu hlavním, ne-li jediným, obsahem vzdělávání. Výchovný význam mýtů se koncentruje především v tzv. paradigmatech, tedy vzorových, stále stejně se opakujících situacích a modelech jednání, v nichž se vždy znovu potvrzuje základní nárok jednoty světa a prosazení řádu, tedy celku proti vůli, přání, touze, potřebám a někdy i svědomí jednotlivce.“ (Pelcová, 2010, s. 20) Kognitivní rozsah mýtu je zkušenost, jde o ztotožnění se se světem a životem, pozvání do života spojené s rituálem a iniciací. (srov. Pelcová, 2010, s. 25)

Například v antickém Řecku byl součástí forem výchovy u chlapců i iniciační rituál - pederastie (sexuální styk muže s chlapcem). „Pederastie nebyla ve starém Řecku považovaná primárně za sexuální styk, ale za erotický svazek. Díky vzájemnému erotickému poutu mezi učitelem a žákem bylo možno předávat vědomosti a dovednosti. Sexuální uspokojení nemělo být cílem samo o sobě. Takto ani nedocházelo k emocionálnímu poškození žáka. Nešlo o styk vynucený a z hlediska zúčastněných ani o nenormální. Cílem nebylo chlapce zneužít, ale naopak mu pomoci. V určitých vrstvách to správně socializovaný chlapec bral jako danost. (Fafejta, 2004, s. 21-22)

Příklad středověkého přechodového rituálu uvádí Václav Příhoda: „V době rozkvětu feudalismu byl rytířův syn do patnácti let dítětem. Při iniciační slavnosti byl posvěcen meč, který mu byl zavěšen na sedlo, ale kterým se ještě nesměl opásat. Od této chvíle se stal panošem (pážetem). Adolescence se zakončovala v 21. roce, v němž rytíř dosáhl plnoletosti. Při slavnosti v den letního slunovratu, byl rytíř oděný v bílém rouchu starými rytíři opásán vysvěceným mečem. Tu teprve obdržel prilbu, štít a kopí. Panoši mu připnuli ostruhy. Král jej udeřil na rameno třikrát mečem, aby mu připomněl rytířské cnosti. Slavnost byla zakončena turnajem.“ (Příhoda, 1967, s. 22)

Mýty, magii a rituály spojují společné symbolické prvky a jsou doplňkem náboženského vyjádření určité skupiny. Náboženské z dnešního pohledu, neboť u domorodců a primitivních národů, mluvíme o mýtech a magii. To jak fungovala společnost potažmo skupiny, kmeny začala zkoumat antropologie pomocí terénního výzkumu na začátku 20. století. „Dělicí čára mezi historickým obdobím a profesionální moderní antropologií spočívá v posunu od spekulací k empirické vědě.“ (Davies, 2003, s. 38) „Metodologickým základem sociální a kulturní antropologie je terénní výzkum, který lze s lehkou nadsázkou označit za „královskou cestu“ do světa kultury „těch druhých“. Proto se symbolem zlatého věku

antropologických výzkumů stali Bronislaw Malinowski, Alfred Radcliffe-Brown a Franz Boas. Tito antropologové programově opustili klid a bezpečí svých vědeckých pracoven a vydali se do světa tradičních domorodých kultur, aby zde empiricky studovali skutečné lidi jako součást konkrétního kulturního systému.“ (Soukup, 2011, s. 265) Pokračovatelkami v tomto úsilí byly Ruth F. Benedictová, která považuje kulturu jako základní prvek integrace člověka v jednotlivých společnostech: „ (...) společně sdílené ideje a normy, tedy ten komplexní celek, který zahrnuje všechny zvyky, jenž si člověk osvojil jako člen společnosti.“ (Soukup, 2011, s. 443) Ruth Benedictová se zabývala výzkumem původních obyvatel severní Ameriky, a na základě srovnávacího výzkumu vypracovala typologii indiánských kultur. Jak uvádí Václav Soukup, Ruth Benedictová v knize *Vzorce kultury* předložila portréty tři kmenových kultur. Opírala se přitom částečně o vlastní poznatky získané studiem severoamerických indiánů a terénní výzkumy, jež realizovali Bunzelová (kmen Zuňiů), Fortune (kmen Dobuanů) a Boas (kmen Kwakintlů.). V souvislosti s přechodovým rituálem popisuje zuňijský kult, který se promítá do náboženských obřadů jménem *kačina* (kachina). Zuňiové považují *kačiny* za nadpřirozené bytosti žijící v horách, mracích a jezerech. *Kačiny* jsou významnou součástí iniciačních obřadů, při kterých tanečníci maskovaní za *kačiny*, bičováním chlapců očišťují adepty na dospělost od zlých událostí. Poslední den slavnosti *kačiny* odkládají masky, aby se k velkému překvapení dětí, proměnily v obyčejné lidi. Pote se role aktérů vymění. Chlapci dostanou do rukou biče a musí čtyřikrát švihnout odmaskované *kačiny* přes ruce a nohy. Poté jsou přijati do společnosti maskovaných bohů a mohou ztělesnit jakékoli božstvo. (srov. Soukup, 2011, s. 447) Ruth Benedictová došla k závěru, že: „Rozdíl mezi kulturou Zuňiů a okolními kmeny nespočívá pouze v důrazu na ritualizaci chování, ale také ve způsobu, jak se snaží prožít nejdůležitější momenty svého života. Ideály, vzory chování a instituce kmene se opírají o tradici. Všechny vlivy, které by mohly jejich původní zvyky a obyčeje narušit, snižují na minimum. Z tohoto důvodu neproběhla dezintegrace jejich tradiční kultury tak rychle jako u ostatních indiánských kmenů.“ (Soukup, 2011, s. 447)

Další velmi známou antropoložkou tohoto období je Margareth Meadová. Na podnět již výše zmíněného Franze Boase, odjela Margareth Meadová na svůj první terénní výzkum na souostroví Samoa v Polynésii, kde měla nalézt důkazy o zásadním vlivu kultury na formování osobnosti člověka. (srov. Soukup, 2011, s. 461) „Předmětem jejího zájmu byl výzkum prožívání a chování adolescentních dívek v kontextu jejich výchovy a socializace. Zvláštní pozornost věnovala průběhu ontogeneze u různých věkových skupin dívek, jejich životu

v pospolitosti, sexuálním zkušenostem, roli zábavy a tance, sociálnímu zrání, chování v konfliktních situacích, hodnotové orientaci apod.“ (Soukup, 2011, s. 406) Margareth Meadová ve své práci došla k závěru, že: „(...) dospívání na Samoa nebylo obdobím krizí a stresů, ale dobou spořádaného rozvíjení soustavy pomalu dozrávajících zájmů a činností. Základní příčinou, která usnadňuje a zjednodušuje dospívání, je podle jejího názoru všeobecná neformálnost celé společnosti.“ (Soukup, 2011, s. 406) Potvrzením hypotézy, že kultura a výchova jsou v procesu socializace důležitější než dědičnost, sehrála Margareth Meadová klíčovou roli a ovlivnila tak laickou i odbornou veřejnost a další směřování celého oboru antropologie. (srov. Soukup, 2011, s. 406)

„Antropoložky Margaret Meadová a Ruth Benedictová napomohly tomu, že se ve 20. letech 20. století antropologie posunula od individuální psychologie a zaměřila se na roli kultury ve formování osobnosti. Založily myšlenkovou školu Kultura a osobnost, jejíž pohled byl, a stále ještě je, nesmírně důležitý pro studium rodičovství v různých kulturách. V jejich době byla představa, že by kultura mohla formovat osobnost, zcela radikální.(...) Právě Margareth Meadová oznámila světu, že vedle našich způsobů výchovy existují i jiné, stejně platné, které mají osudné důsledky na formování dospělé osobnosti.“ (Smallová, 2012, s. 15-16)

2.2 Přejchodový rituál v období puberty

Vzhledem k zaměření práce, se budu podrobněji zabývat přechodovým rituálem, který je praktikován v období puberty a dospívání. Přejchodový rituál v období puberty slouží k definitivnímu oddělení se od dětství a přijmutí role dospělého jedince a odpovědnosti za svůj vlastní život, život rodiny potažmo kmene nebo společenství. Je to čas odklonu od dětských her, bezpečí v rodině a bezstarostnosti k přijmutí plné odpovědnosti a u přírodních národů někdy i pocitu smrtelnosti. V přírodních kulturách je přechodový rituál vstupu do dospělosti převážně mužskou záležitostí. Během těchto rituálů jsou chlapci a někdy i dívky vystaveny nebezpečným situacím, kde se setkávají se svou smrtelností a značným fyzickým i psychickým strádáním. Musí projevit odvahu, statečnost a zodpovědnost. Průběh rituálů se odlišuje místem, příslušností k dané skupině nebo kmenu a někdy i věková hranice může být různá z důvodu rozdílnosti mezi fyzickou a sociální dospělostí.

V roce 1909 vytvořil Arnold Van Gennep ve své analýze přechodových obřadu jeden z prvních rituálních systémů které nazývá soubory. Tyto rituály vyjadřují a symbolizují různé etapy života jedince (narození, puberta, manželství, smrt) i kolektivního života společenství nebo skupiny. Arnold Gennep podotýká, že členění není jasně ohraničené, neboť jednotlivé etapy se navzájem prolínají. (srov. Gennep, 1997 s.19) „Vzhledem k významu těchto přechodů považují za oprávněné rozlišovat zvláštní kategorii přechodových rituálů, které se při rozboru dělí na rituály odluky, rituály pomezí a rituály sloučení. Tyto tři vedlejší kategorie nebývají u téže populace ani v témže souboru obřadů rovnoměrně rozvinuté. Odlučovací rituály bývají více rozvinuté v pohřebních obřadech, slučovací rituály v obřadech svatebních. Pomezí rituály mohou mít značný význam při těhotenství, zásnubách, iniciaci nebo naopak mohou být zredukovány na minimum při adopci, při druhém porodu, druhém sňatku, přechodu od druhé věkové třídy ke třetí atd. Obsahuje-li tedy úplné schéma přechodových rituálů teoreticky rituály preliminární (odloučení), prahové (pomezí) a postliminární (sloučení, přijetí), v praxi tyto tři skupiny nebývají zdaleka vždy stejně důležité nebo propracované.“ (Gennep, 1997, s. 19) Toto dělení na tři fáze, lze a také je používáno při rituálech přechodu z období dětství do dospělosti, zvaných iniciace.

2.3 Iniciace jako součást rituálu

Jak jsem již uvedla, přechodový rituál v období puberty nazýváme iniciace a *Sociologický slovník* ji charakterizuje následovně: „Iniciace je obecně zasvěcení prováděné společností, spol. skupinou v okamžiku způsobilosti příslušné osoby stát se jejich právoplatným členem. Z antropologického hlediska se iniciačním obřadem rozumí obřad, který odděluje dvě životní období člověka a připravuje ho pro novou životní úlohu.“ (Petrušek, 1996, s. 704) Protože se jedná o přechod z jedné věkové fáze do druhé, používá se také termín - obřad přechodu. Při iniciaci jde o odloučení od stávající skupiny, překonání prahu pomocí obřadu (zkoušky) a zařazení do skupiny nové. (srov. Gennep, s. 19)

Především pro přírodní národy je z pohledu přechodu zásadní období puberta. Pro chlapce je to období 13-15 let, pro dívky je to nejčastěji okamžik po první menstruaci. Hlavním motivem konání iniciace je uvedení mladistvých do společné skupiny. Teprve po iniciaci se jedinec stává právoplatným členem sociální skupiny, může se oženit, vdát, nakládat

s majetkem, může nebo musí změnit bydliště. Iniciační obřad má většinou několik fází, mnohdy časově oddělených. První období je odloučení od stávající skupiny, v případě chlapců od matek a jejich ochranného působení, obdobím zkoušek, strádání, útrap, ale také výuky a zasvěcení do světa dospělých po stránce praktické, nebo předání znalostí o obřadech a mýtech. Druhá fáze iniciace obnáší fyzickou operaci na těle iniciovaného. Nejrozšířenější operací je obřízka. V případě dívek je to vyříznutí klitorisu. Tato praxe je rozšířena téměř v celé Africe a v některých oblastech tropické Asie a Austrálie. V Oceánii jsou některými národy iniciovaným vytloukány řezáky, časté je tetování a jizvení těla. Třetí etapa zahrnuje celospolečenskou slavnost na uvítání nově iniciovaných a jejich přijetí do nové sociální skupiny. Doba trvání obřadu iniciace i časové období a náplň jednotlivých fází se liší, neboť neexistuje žádné obecně platné pravidlo. Pro většinu přírodních národů však platí, že k nově získanému statusu, musí iniciovaný přijmout odpovídající vzorce chování nové skupiny a získává i nové jméno. (srov. Petrussek, s. 704)

Hlavním stavebním kamenem procesu iniciace je tedy zakoušení rizika, nebezpečí, bolesti a následně přijetí komunitou. Síla takového aktu by měla být dostatečná na to, aby znamenala pro jedince přerod v silnějšího a dospělejšího. Jeho vlastní komunita toho musí být svědkem, musí tento přerod stvrdit oslavou přijetí a uvítat ho do svého středu jako dospělého. Uznání komunitou je zásadní pro nezpochybnitelnost aktu a zároveň informací pro komunitu, že od této chvíle se k iniciovanému musí chovat jinak než doposud. (srov. Stephenson, s. 101)

Samotnou sílu iniciace prohlubuje spiritualita a prožitá bolest. „Iniciace představuje jeden ze spirituálních jevů v dějinách lidstva, který je naplněn rozličnými významy. Je to čin, který se netýká jenom náboženského života daného jedince, v moderním smyslu slova náboženství, ale tento čin zasahuje celý jeho život. V archaických a primitivních společnostech se člověk díky iniciaci stává, kým je a kým by měl být – bytostí otevřenou duchovnímu životu, která se tak podílí na kultuře. Iniciace období puberty především zahrnuje zjevení posvátného, a to pro primitivní svět znamená všechno to, čemu dnes rozumíme pod pojmem náboženství.“ (Eliade, 2004, s. 16)

Mám pocit, že je potřeba v této chvíli ještě vysvětlit účel a smysl prožívané bolesti, u některých národů bychom z dnešního pohledu mohli říct až krutostí, ale jak zmíním dále, tato bolest ani trýzeň není bezdůvodná a má velmi důležitý význam. „Bolestivost některých rituálů dospělosti u přírodních národů není samoučelnou krutostí. Mladý člověk, který jimi prochází, prokazuje svou dospělost tím, že je schopen něco vydržet. Kromě toho zkušenost

bolesti a vůbec vážného utrpení (také ohrožení) má – což platí pro každou kulturu, naši nevyjímaje – značný význam pro to, co nazýváme růstem nebo zralostí osobnosti.“ (Říčan, 2014, s. 227) K úloze bolesti Bret Stephenson podotýká, že krev je důležitá součást z několika důvodů. Předpokládá se, že s ní budou přicházet do kontaktu prostřednictvím lovu, možných úrazů a nehod při každodenních činnostech typických pro muže. Je to také nastavené zrcadlo ženskému světu v podání měsíčního krvácení, porodu a pocitu určité rovnoprávnosti mezi pohlavími. (srov. Stephenson, 2017 s.112)

Iniciaci dívek u přírodních národů není věnována taková pozornost jako u chlapců, a také nedochází k předání spirituální a mýtické dějinné zkušenosti. Podstatným rozdílem mezi iniciací chlapců a dívek je jejich načasování. Zatímco u chlapců iniciace probíhá v době jejich fyzické nebo sociální zralosti, u dívek je to vždy s příchodem první menstruace. Proto i chlapecké iniciace jsou záležitostí kolektivní, kdežto dívčí jsou zcela individuální. Spiritualitu dívčí iniciace ovládají přirozená mystéria ve spojitosti s nástupem menstruace a vším co k tomu patří – periodické očišťování, plodnost, léčivá moc a magická síla. U dívek jde tedy o přeměnu, která vyplývá z přirozenosti a příslušnosti k přírodnímu světu, vyžadující přijetí nové existence, což je způsob života dospělé ženy. Iniciace u dívek neobsahuje odhalení původních mýtů, božských bytostí a s tím souvisejícího historického mystéria kmene. (srov. Eliade, 2004, s. 81)

Významným prvkem, stejně jako u chlapecké iniciace, zůstává odloučení. Probíhá na vzdáleném místě v lese nebo chýši k tomu určené. Symbolika lesa a chýše představuje záhrobní – tedy smrt a temnotu těhotenství v mateřském lůně. Nesmějí spatřit slunce, neboť toto tabu vysvětluje mystickou spojitost ženy s měsícem. U některých národů nesmí dojít k fyzickému kontaktu s jinou osobou nebo zemí – proto pobývají v závěsných sítích. Mají řadu stravovacích omezení nebo předepsaný oděv. Toto odloučení může trvat i jeden rok. Také závěrečná slavnost je oslavou návratu a přijetí do společenství žen. Někde je oslava doprovázena zpěvem, jásotem, průvodem, tancem jinde tetováním. Každopádně tato oslava dává celému společenství poselství, že mystériem bylo ukončeno. (srov. Eliade, 2004, s. 75-76)

Dívčí iniciační rituály nebývají tak dramatické jako ty chlapecké, ale i tady platí, že výjimka potvrzuje pravidlo. Pravděpodobně z důvodů pověr a tradice i v současnosti existují oblasti, kde iniciace dívek zahrnuje mučení a mrzačení genitálií prostřednictvím obřizky, stále například velmi rozšířené v Africe, kde jsou tyto praktiky velmi zakořeněné. (srov.

Boylanová, 2013, s.11) „Proti těmto praktikám vystupuje například skupina keňských žen, které si říkají „Ntanira na Mugambo“, což znamená „obřízka slovy“. S pomocí Programu vhodných zdravotnických metod, což je nezisková organizace se sídlem v Seattlu, zavedly alternativu k mrzačení mladých Afričanek a nyní obhajují tento nový rituál jako náhradu obřízky genitálií. V tomto novém modelu iniciace je zahrnut zpěv, tanec, vyprávění příběhů a dobrovolné uchýlení se do ústraní, kde se dívkám dostane poučení týkající se zdravé sexuality i plodnosti.“ (Boylanová, 2013, s. 11)

Ke komplexnímu objasnění fenoménu iniciace je potřeba ještě doplnit, co se stane v případě neúspěšného absolvování zkoušky v průběhu iniciace, nebo se adept zasvěcení vůbec nezúčastní. Ve většině primitivních kultur je na takové adepty nahlíženo jako na děti, které nejsou schopné počít a tudíž nejsou v kmeni plně přijaty a jejich budoucnost je omezená, nejistá. (srov. Eliade, 2004, s. 47)

3 Etnologický pohled na iniciační rituál

„Téměř ve všech kulturách se člověk mužem nerodí, ale stává se jím, je utvářen. Daleko častěji než u žen vyžadovaly tradiční kultury iniciační rituály především u chlapců. Je to téměř, jako by biologická zkušenost menstruace a porodu byly pro ženy dostačující lekcí moudrosti, kdežto muži musejí neustále podstupovat nejrůznější zkoušky, omezení, výzvy, izolace, hladovění na cestě k dospělosti. Fenomén iniciace je téměř univerzální, jedinou skutečnou výjimkou je moderní světská západní kultura.“ (Rohr, Martos, 2007, s. 33)

O tom jak probíhala iniciace v minulosti a dnes v našich zeměpisných šířkách Evropy a na dalších místech světa si přiblížíme v následujících kapitolách. Na tomto místě je potřeba připomenout, že všude na světě iniciační rituály souvisí s mýty a mystérii daného místa a tím pádem i kulturou, náboženstvím a vírou dané sociální skupiny. Ač je motiv a spiritualita iniciačního rituálu jednotná, průběh realizace samotného aktu se liší nejen dobou, ale především místem, regionem.

„Iniciace období puberty mají enormní rozptyl a jsou doloženy u těch nejarchaičtějších populací: Australanů, obyvatel Ohňové země, Křováků, Hotentotů atd. Přesto jsou primitivní společnosti, kde se iniciační rituál období puberty pravděpodobně nevyskytuje. Týká se to některých arktických a severoasijských populací. Zde je náboženský život ovládnán šamanismem a jím příslušnou dlouhou a někdy dramatickou iniciací. Stejně tak v Polynésii, kde rituály puberty téměř vymizely, vznikají tajná společenství, která používají rituální scénáře iniciace. Z toho vyplývá, že některý způsob iniciačního rituálu, buď obřad období puberty, nebo rituál vstupu do manželství a také iniciace nutná pro mystické poslání je v primitivním prostředí rozšířena univerzálně. (srov. Eliade, s. 205)

3.1 Iniciace jako součást přechodového rituálu na území Evropy

O tom, jak probíhaly iniciační rituály ve starověku máme jen malé povědomí v podání legend a mýtů a i tyto informace jsou tendenční, neboť jsou nám předkládány křesťanskými autory. (srov. Eliade, 2004, s. 169) „I když o těchto rituálech víme dost málo, je nám známo alespoň to, že jejich nejdůležitější stránka měla vztah ke smrti a mystickému vzkříšení neofyta.“ (Eliade, 2004, s. 182) O tom, jak mohly takové rituály probíhat, se dozvídáme

z legend a bájí. „Mnoho epizod z báje o Théseovi je vlastně iniciačními zkouškami: takové je rituální ponoření do moře, zkouška rovnající se cestě do záhrobí, přesněji do podmořského paláce Nereid, pak Théseův průnik do labyrintu a jeho boj s příšerou, příkladné téma hrdinských iniciací.“ (Eliade, 2004, s. 177) Tento archaický rituál jako by v Řecku přetrvával dodnes v podobě iniciačního rituálu na řeckém ostrově Kalymnos kde se i v současnosti mladíci potápějí do hlubin moře aby zde ulovili mořské houby. Přestože mnozí z nich dostanou nemoc z velkého tlaku a hrozí jim postižení, nebo dokonce smrt, i tak toto riziko podstupují, aby potvrdili svou mužnost. (srov. Stephenson, 2017, s. 113)

V období středověku je iniciační rituál v Evropě již ovlivněn náboženstvím, ve střední Evropě především křesťanstvím. Křesťanství nahradilo mystéria starověku stejně, jako ostatní náboženské formy. (srov. Eliade, 2004, s. 195) „Duchovní obroda, kterou lidé dříve hledali v iniciacích při mystériích, je nyní dosažena křesťanskou svátostí.“ (Eliade, 2004, s. 195) Tak se až do konce 19. století zachovala rituální realita u specifických témat iniciací pro období puberty. Symbolismus smrti a vzkříšení je téměř zapomenut, uchovala se však iniciační struktura zkoušek. Například ve vojenských organizacích, v jejich symbolech, tajných tradicích, vstupních rituálech, tancích, oděvu. (srov. Eliade, 2004, s. 196) Za iniciační rituál té doby lze také považovat narukování na vojnu, což byla záležitost i několika let a ne každý, se ve zdraví vrátil.

„Z naší historie jsou známy také rituály při přijímání do řemeslnického cechu, jejichž součástí bývalo více či méně dobromyslné týrání, poučování, slib, symbolický pohřeb dosavadního života a symbolické znovuzrození.“ (Říčan, 2014, s.226) Také zde bylo zachováno pravidlo odloučení, kdy musel učeň strávit nějaký čas u svého mistra, učil se „tajemství“ řemesla, tradice cechu. Učení obsahovalo množství zkoušek a jmenování za člena cechu bylo podmíněno přísahou mlčení. Tyto příklady představují rozdíl v přežívání iniciací v křesťanské Evropě, avšak stále můžeme mluvit o rituálech, neboť tyto obřady obsahují odluku, zkoušky, speciální školení a především tajemství. (srov. Eliade, 2004, s. 196)

Nahlédnutím do středověku jsme svědky ne-li naprostého vymizení iniciací, tak jak jsou známy z archaických dob, pak ale téměř jejich definitivního zastínění, což víceméně platí pro celou současnou Evropu. (srov. Eliade, 2004, s. 199)

3.2 Iniclace jako součást přechodového rituálu na území Severní a Jižní Ameriky

Pro původní obyvatelé amerického kontinentu byl přechodový rituál v období puberty jedním z nejdůležitějších mezníků života jedince i celého kmene.

Zasvěcení chlapců u indiánského kmene Lakotů, původních obyvatel Severní Ameriky, začíná ve čtrnácti letech zkouškou, kdy se vydávají „hledat vidění“. Adepti zasvěcení, byli odvedeni na vrchol hory, kde se postili a čekali na přelud vyvolaný hladověním. V tomto stavu vidění k nim přicházela bytost přinášející poselství z duchovního světa, která ho měla provázet životem. Při čekání a postění na vrcholu ve tmě pod sebou slyšel zvuky a pohyby pumy. Ve skutečnosti tyto zvuky vydávali příslušníci jeho kmene, kteří ho zároveň hlídali, aby se mu nic nestalo. Na to, aby ho vystavili reálnému nebezpečí má pro Lakoty příliš velkou cenu. Po návratu ke svému kmeni, všichni oslavují jeho splnění zkoušky. Od tohoto dne však po dobu dvou let nesměl mluvit ze svou matkou. Matky ze všech skupin lovců a sběračů mají ke svým dětem velmi blízký vztah, spí ve společných chýších a tato dlouhá odluka je pojistkou, že se již iniciovaný chlapec nevrátí k dřívějšímu životu a stane se mužem. Po uplynutí dvou let se uskuteční obřad opětovného setkání s matkou, kdy už je mužem a jako takový s ní umí komunikovat. (srov. Biddulph, 2014 s. 24)

Další iniciaci severoamerického kontinentu popisuje Bret Stephenson v knize *Co dělá z chlapců muže*: „V oblasti mořské zátoky Puget Sound odváželi muži jednoho kmene původních Američanů adepty iniciace, chlapce i dívky, lodí asi dva kilometry směrem na otevřené moře. Museli zpátky ke břehu plavat v ledové vodě. I když tento postup nebyl tak krvavý či bolestivý jako jiné praktiky, mělo to absolutní a jednoznačný účinek. Kdo doplaval na břeh, byl kromě toho, že přežil, uznán právoplatným mužem nebo ženou.“ (Stephenson, 2017, s. 113)

Iniclace u amazonských indiánů jsou záležitostí šamanů, jako průvodců na cestě k prohlédnutí mimo náš svět. Chlapci kmen Kofánů v ekvádorské Amazonii jsou na dospělost připravováni již od dětství. Ve věku šesti let jsou šamanem ostříhání a je jim již podáván halucinogenní nápoj *yagé* nejprve v malých dávkách, po kterých vidí různé obrazce modré barvy. O pár let později dostávají větší dávky a postupují ve svém poznání dále: jejich duše létá nad horami a mraky, cestuje. Později vidí obrovské hady, zlé duchy a ďábly. Šaman je na této cestě vede, ukazuje dobro a zlo, nemoci a rostliny které uzdravují. Jejich duše prožívá

velké boje a bitvy, ze kterých jim pomáhá vyjít zdravý a živý. Nejvyšší poznání zažívají těsně před iniciací. Je to poznání vlastní smrti a odcházení duše. Voláním jména je duše přivolána zpět. Poté jsou chlapcům perforovány uši a nos. (srov. Zelený, 2016, s. 36) „Během pití drogy jednotlivci, zvláště zpočátku, zvracejí a kálí, což se hodnotí jako pročišťování celého organismu, nejen od zbytků potravy, ale také od případných parazitů. Teprve v takovém čistém stavu se pak mohou stýkat s duchovními bytostmi jiných světů. Naopak žena v nečistém stavu, počínaje první menstruací, prožívá své dny v rituálním osamocení ve speciálním přístřešku v lese. Halucinogenní drogy jsou výchovnou cestou k poznání duchovního rozměru života i smrti.“ (Zelený, 2016, s. 36)

Kmen Yawalpitiů v brazilské Amazonii provádí iniciační rituál v roce, kdy kmen neprovádí pohřební rituál a dospívá osm až deset mladíků. Někteří na iniciaci čekají měsíce i roky uzavřeni v temném koutě příbytku pod dohledem šamana a rodičů. Jedí pouze mouku z manioku a vodu. Následují dva až tři dny tance. Poté stojí mladík celou noc na nohou a natírá si uši tekutinou ze stromu *yumu* pro znečistlivění. Pak je muži sevřen mezi sebou a ostrým dřevěným hrotem nebo jaguáří kostí mu opětovně otevřou zarostlý otvor v lalůčku ucha. Perforaci provádí šaman nebo náčelník. Poté dva až tři dny hladoví, dostává medicínu na zvracení a nové jméno. Následují zápasy *huka-huka*. (srov. Zelený, 2016, s. 206)

Kmen Pemónů ve Venezuele iniciuje své dospívající chlapce pomocí mravenců. Šamani při iniciaci přejíždějí po nahých tělech adeptů dospělosti dmýchadlem upleteným z trávy v jejichž smyčkách je zapleteno na tři sta hladových mravenců. Kousnutí tohoto druhu mravence pálí dvacet čtyři hodin. (srov. Zelený, 2016, s. 291)

Velmi přijatelný způsob rituálu pro nás Evropany dnešní doby představuje průběh rituálu kmene Yamana a Halakwulup v Ohňové zemi na jihu Chile. Rituál spočívá spíše v morálním, společenském a náboženském ponaučení a předání nauky, než v podobě dramatických zkoušek a fyzického trýznění. „Mladé dívky jsou iniciovány spolu s chlapci, třebaže každému pohlaví jsou přiděleni vlastní staří učitelé, muži a ženy, kteří jim každému zvláště vyloží nauku.“ (Eliade, 2004, s. 53) Scénář iniciace je také přesně členěný, obsahuje motiv odloučení od rodičů, smrti a mystického vzkříšení. (srov. Eliade, 2004, s. 54)

Vlivem evropských kolonizátorů a v důsledku misijní činnosti různých církevních řádů se život nejen severoamerických, ale i jihoamerických indiánů rychlým tempem měnil směrem k přizpůsobení se civilizačním požadavkům dnešního moderního světa. Pod tímto vlivem se vytrácí i původní kultura přírodních národů.

3.3 Inicie jako součást přechodového rituálu na území Austrálie a Oceánie

V Austrálii i okolních ostrovech obsahují iniciace stejnou strukturu jako všude jinde u primitivních národů: odloučení, delší dobu strádání v buši, osvojování příběhů, tělesné zranění, písně, tance, změna jména a návrat do komunity.

Některé kmeny mají velmi propracovaný systém rituálu přechodu. Takto popisuje Pavel Říčan rituál u australského kmene Karadjeriů: „Jejich série začíná tím, že dvanáctiletý chlapec je pomazán lidskou krví. O dva týdny později se mu protne nosní přepážka a do otvoru se vsune péro. Tím získává statut *nimamu*. Po roce nebo dvou je podroben obřízce, jež se vykoná v rámci několikadenního rituálu. Při tom se zpívá, tančí, účastníci se sami zraňují, rituálně pláčou, vrhají bumerang atd. Mladík se stává *miangu*. Po dalším roce až dvou se provádí rituální naříznutí ústí močové trubice a krví z rány se na zádech zasvěcovaného namaluje předepsaný vzor. Tím získává mladý muž status *djamununggur*. V následujících letech se konají další rituály. Mladík jí předepsaná jídla, pronáší předepsaná slova, nosí předepsané oblečení, seznamuje se s tradicemi a s posvátnými předměty. Vrcholem zasvěcení do tajemství kmene je několik let po svatbě účast na slavnosti, v jejímž průběhu smí mladý muž spatřit *pirmal*, což jsou popsané dřevěné destičky – nejposvátnější předměty kmene.“ (Říčan, 2014, s. 226)

Rituály kmene Yuinů, Wiradjurů a Kamilaroiů v Queenslandu na východě Austrálie probíhají za účasti velkého počtu členů kmene a přizváni jsou i další kmeny v okolí. Příprava zabírá hodně času, ženám je utajena a začíná slavností *bora*. Slavnost zahrnuje přípravu posvátné půdy, oddělení noviců od matek a žen, odvedení do buše, podstoupení rituálnímu zákroku (nejčastěji je to obřízka, vytržení zubu a někdy i tetování, pořezání nebo vytrhání vlasů). Při iniciaci se novici musí chovat vymezeným způsobem, musí zachovat četná tabu a dodržovat stravovací omezení. Každý prvek obřadu má svůj náboženský význam, který novici odtajňuje strážce, jakýsi průvodce obřadem. Ten mu nosí jídlo, vodu, odhaluje mýty a legendy a učí ho povinnostem které má vůči kmeni. Jednoho večera je zapálen oheň a novici jsou přineseni na zádech. Novicům je přikázáno bez pohnutí dívat se do ohně. V určité vzdálenosti za nimi jsou jejich matky zcela přikryté větvemi. Po dobu deseti až dvanácti minut jsou chlapci „opékáni“ na ohni. Poté medicínman ukončí zkoušku a chlapci se strážci běží na určené místo aby si lehli obličejem k zemi a jsou přikryti kůžemi vačic. Nato

jsou matky vyzvány k výstavbě nového tábora vzdáleného několik mil od původní vesnice. Tím končí první iniciační obřad odloučení od matky a zkouška ohněm. Oddělení od matek je dramatické proto, aby zanechalo silný dojem u matek i noviců. Pak teprve následuje pobyt v buši a další zkoušky jako trhání řezáku, odpírání spánku jako zkouška vůle a spirituální síly, zákaz mluvení (novici mohou jen vydávat zvuky a křik zvířat a ptáků), odříkání jídla a vody, nebo omezený pohyb v temnu, kde se může pouze dívat na své nohy. Toto odříkání představuje asketické cvičení napomáhající k soustředění a meditaci. (srov. Eliade, 2004, s. 22-35)

V oblastech Austrálie, kde se neprovádí rituální vytržení řezáku, je součástí iniciace období puberty obřízka, po které zpravidla následuje ještě další operace – rituální naříznutí penisu. Obřízka i naříznutí penisu mají komplexní význam a symbolizují spirituální hodnotu krve a sexuality.

Rituál obřízky je rozšířen také v celé Oceánii, na Nové Guineji a také v Africe. (srov. Eliade, 2004, s. 41) „Jako iniciační rituál puberty je obřízka nejvíce rozšířeným, ba mohli bychom říci téměř univerzálním rituálem.“ (Eliade, 2004, s. 41-42) Tak je tomu například u kmene Arunta, kdy 5-6 týdnů po obřízce následuje rituální naříznutí spodní strany penisu a u kmene Karadjeriů, kde se provádí po 2-3 letech po obřízce a krev zde slouží také k pití pro novice. Na Nové Guineji se pití krve vysvětluje jako nahrazení krve mateřského původu a posílení mužskou krví. U kmene Kumanů v Nové Guineji spočívá hlavní iniciační operace v proděravění nosní přepážky, proto aby otekla krev, která je pozůstatkem ženského dědictví. (srov. Eliade, 2004, s. 50-52)

3.4 Inicie jako součást přechodového rituálu na území Afriky

Přechod z dětství do dospělosti je pro příslušníky tradiční africké společnosti nejdůležitější okamžik v životě. Přechod provází mnoho jednotlivých rituálů a u jednotlivých etnik se liší. Hlavní části jsou však společné: příprava, izolace, obřízka, nebo jiný bolestivý zásah na těle iniciovaného a návrat. Obřízka na africkém kontinentu platí pro chlapce i dívky a je chápána jako definitivní odlišení věkové třídy. Je prováděná v různém věku a má charakter spíše společenský. (www.digitalniknihovna.cz, [cit. 2018-07-28]).

U Masajů nastává puberta okolo dvanáctého roku. Obřízka chlapců se koná mezi dvanácti

a šestnácti lety, podle finanční situace rodičů, zda mají obnos, který je nutné za obřizku zaplatit. K samotné operaci lze přistoupit, když otec chlapce nebo dívky podstoupí obřad „přeskočení plotu“. Pak už není považován za otce, ale stává se starcem. Samotná iniciace začíná společným shromážděním všech iniciovaných, kdy se natrou bílou hlínkou. Následující dva až tři měsíce chodí po okolních vesnicích, oholí si hlavu a zabijí ovci nebo vola. Další den každý musí porazit strom. Následující den se myjí studenou vodou. Pak už následuje operace, kdy léčitel odřízne předkožku a kůži s krví položí na chlapcovo lůžko. Další čtyři dny chlapci neopouštějí chýši. Poté co vyjdou ven, škádlí dívky, oblékají se jako ženy, tvář si opět natrou bílou hlínkou, hlavu si ověsí ptáčky a péry. U dívek je průběh odlišný. Nejdřív je zabit vůl nebo ovce a samotná obřizka se provádí doma. Po uzdravení jsou dívky provdány. (www.digitalniknihovna.cz, [cit. 2018-07-28]).

U Pendeů v severozápadním Zairu má iniciace tři části: obřizku, tanec masek a slavnost. Odchod z rodného domu je doprovázen nářkem matek i ostatních žen. V myslích těchto truchlících žen, odešli chlapci a dívky, kteří zemřou a vrátí se jako mladí lidé, kteří se znovu narodili. Tanec masek doprovází další zkouška, kdy jsou adepti odvedeni do ohrady, složí přísahu a na znamení iniciace je jim vříznuta jizva tvaru kříže. Při návratu do vesnice si zapíchnou do vlasů péro na důkaz, že ve zkoušce uspěli. Při závěrečné slavnosti dostávají iniciovaní nové jméno.

U Pygmejů začíná dívčí iniciace, tak jako všude jinde, příchodem menstruace. Dívky jsou odvedeny do chýše pro to určené a stráví tam měsíc. Do chýše přijde stařena a učí je písním. Muži ve vesnici zpívají a tančí. Po měsíci dívky vyjdou ven, pomalují se, připraví speciální pokrm a při závěrečné slavnosti zpívají písně určené pouze ženám. (www.digitalniknihovna.cz, [cit. 2018-07-28]).

U kmene Kungů je rozdíl při iniciaci dívek, kde je obřad veřejný, nevyžaduje se žádná fyzická aktivita a nepodstupují jizvení, u chlapců je obřad naprosto tajný. Dívka je předem poučena, že jakmile spatří krev, má zůstat na místě, zakrýt se, nehýbat a s nikým nemluvit. Ženy které ji najdou, jí odnesou do chýše k tomu určené, nazdobí ji a natrou olejem. Poté ženy venku tančí a zpívají, zatímco dívka vevnitř leží se zakrytou hlavou, jí a mluví co nejméně. Zakrytí hlavy je z toho důvodu, aby jí nespátril žádný muž, protože by neměl štěstí při lovu. Obřad končí koncem dívčiny menstruace, poté ji ženy omyjí a vyvedou z chýše. U chlapců trvá obřad několik týdnů mezi patnáctým a dvacátým rokem. Během rituálu chlapce sužuje hlad, žízeň, chlad a únava z nepřetržitého tancování a častých loveckých

výprav. Součástí iniciace je ulovení samce a samice, což doprovází další dva obřady. Mladý muž je ozdoben tetováním a řeznými ranami, aby získal sílu k budoucnosti lovce. (www.digitalniknihovna.cz, [cit. 2018-07-28]).

Hlavním cílem iniciace u tradiční africké společnosti je zasvěcení mladého člověka do všech oblastí sociálního a rituálního života dospělých a příprava na budoucí úlohu, nejčastěji lovce, kterou převezme.

3.5 Iniciace jako součást přechodového rituálu na území Asie

V Asii souvisí iniciační rituál do značné míry s náboženstvím a společenským uspořádáním. Například v Indii, kde je kastovní sociální rozložení obyvatel a náboženské vyznání je prvořadé, iniciace odkazuje k tantrismu a odehrává se především ve spirituální rovině prostřednictvím meditací. „Novic čelí iniciační zkoušce tak, že v představách vyvolá hrůzostrašnou vidinu, kterou pak ovládne silou své mysli. Ví, že se jedná o výtvar jeho vlastního ducha, že bohyně a démoni jsou stejně nereální jako jeho vlastní tělo a ostatně naprosto celý kosmos. Jelikož je novic buddhistou (...) uvědomuje si prázdnotu veškeré posmrtné zkušenosti, aby se osvobodil od všeho strachu v okamžiku smrti a v důsledku toho se vyhnul novému narození na zemi. (...) Tato zkušenost nyní slouží jako nástroj poznání: díky ní novic chápe, co znamená „univerzální prázdnota“, a tím se blíží konečnému osvobození.“ (Eliade, 2004, s. 172) Iniaci vede mistr a jeho snahou je, aby do žáka vstoupila schopnost pochopení a poznání. Iniaci obsahuje celou řadu různých technik, které tvoří jógu. Jógu chápeme jako cestu, při které jogín – novic opouští lidskou společnost, odchází do samoty, podrobuje se přísné askezi a naslouchá výuce mistra. Tímto se existence novice zcela změní. Díky józe se z neosvícené bytosti stává nová bytost která zrušila své lidské postavení a znovu se narodila do osvobozeného, svobodného bytí, které Indové nazývají také nirvánou. (srov. Eliade, 2004, s.174) Strukturu iniciace, jak jsme si představili dříve, zde vidíme opět v odloučení, odříkání, duchovním cvičení prostřednictvím mystické smrti a znovuzrození. I zde, v případě Asie, mistr usiluje pomocí tělesných a psycho - mentálních technik o zrušení dosavadního postavení a přerod v novou zasvěcenou bytost.

Blíže si iniciaci objasníme v následující kapitole v souvislosti s náboženstvími, která v Asii převládají a hrají podstatnou roli.

4 Iniciační rituály v hlavních světových náboženstvích

Také v této kapitole se seznámíme s podobou a významem iniciačních rituálů. Jelikož se jedná o náboženské směry, proti rituálům primitivních společností je zde patrný rozdíl především v absenci fyzického zraňování zasvěcovaného během obřadu. Hlavním a společným rysem je jasně daný ritualizovaný předěl mezi dětstvím a dospělostí, chápaný především jako zodpovědnost vůči své víře a náboženské komunitě.

4.1 Křesťanství

Zasvěcením do náboženské dospělosti je v křesťanské tradici obřad biřmování. Koná se ve věku třinácti až čtrnácti let a jde v podstatě o obnovení slibu daného při křtu, osobní vyznání víry. Má vést k růstu a posílení vyznání a prokazování víry v každodenním životě. Také se někdy nazývá svátostí křesťanské dospělosti, což představuje schopnost nést odpovědnost za své skutky i spoluodpovědnost za církev a její poslání. K samotnému obřadu patří modlitba nad biřmovanci, pomazání čela posvátným olejem a udělení nového jména. V katolické církvi uděluje svátost biřmování biskup. U protestantů má biřmování svou obdobu, jež se nazývá konfirmace a oba obřady se konají na začátku dospívání u chlapců i dívek. (srov. Halík, 2006, s. 59) Porovnáním obřadu biřmování s obřady zasvěcení u primitivních národů vidíme společný znak ve změně jména, ale také důraz na výchovu, náboženské vzdělání a předávání historické paměti.

4.2 Islám

Islám nemá zvláštní obřady iniciace do dospělosti, neboť prováděná obřízka se koná již v útlém věku. Samotné období puberty je pro muslimy známka dospělosti. K povinnostem v tomto období stačí znalost posvátné knihy Korán, odříkání všech pěti každodenních modliteb a během měsíce ramadánu dodržování půstu. Chlapec tím prokazuje schopnost rozlišovat dobro a zlo, svou zralost coby plnohodnotného muslima. Tím získává všechna

práva, ale i odpovědnost za rozvoj a obranu islámu. (srov. Halík, 2006, s. 60)

4.3 Judaismus

V případě judaismu také nemůžeme mluvit o rituálu obřizky, byť je tradiční, ale i zde se provádí v raném věku, již osmý den po narození. Ve věku třinácti let dosáhne židovský chlapec náboženské zletilosti a je považován za způsobilého vykonávat všechny povinnosti, kterým se podrobují dospělí. Protože od této chvíle už mezi ně patří. V judaismu je obřadem přechodu *bar micva* (neboli „syn příkazu“). Obřadu se účastní pouze muži a chlapec se musí pro tuto příležitost naučit přednášet text z Tóry předepsaným zpěvným způsobem. Tímto veřejně podává důkaz o přípravě a odhodlání převzít na sebe odpovědnost. Po skončení četby otec chlapce děkuje Bohu za to, že již není odpovědný za činy svého syna. Chlapec je od nynějška odpovědný sám za sebe – má svobodnou vůli. Tento obřad je také příležitostí k velké oslavě a chlapec dostává dárky. (srov. Halík, 2006, s. 56)

„*Bar micva* se týká jen chlapců, ovšem v moderní době se rozšířil podobný obřad i pro dívky, tzv. *bat micva*, „*dcera příkazu*“. Dívka se stává nábožensky dospělou ve věku dvanácti let, do té doby by měla být poučena o náboženských povinnostech žen.“ (Hladík, 2006, s. 56)

4.4 Hinduismus

V hinduismu se iniciace týká pouze chlapců a jako taková má podstatný význam u příslušníků vyšších hinduistických kast. Chlapec při zvláštním obřadu v deseti až dvanácti letech dostává posvátnou šňůru – symbol přijetí mezi členy kasty. Předchází tomu jeden den půstu, meditování a izolace s odříkáváním posvátné *mantry*. Je to velmi významná událost, neboť okamžikem zavěšení šňůry se na něho vztahují všechny povinnosti a předpisy, které vyplývají z příslušnosti k dané kasti. Šňůru pak nosí zavěšenou přes rameno celý život. (srov. Halík, s. 62-63)

4.5 Buddhismus

Jistou formou iniciace je u buddhistů posílání chlapců do kláštera. Tento zvyk ovšem pomalu mizí a z dřívějšího ročního pobytu se redukoval na několik dní. Každý chlapec musel stanovenou dobu strávit v klášteře jako mnich s oholenou hlavou, v mnišských šatech a obživu získat žebráním. Avšak hlavní náplní pobytu bylo studium buddhistického učení. Někteří chlapci, zvláště z početných rodin nebo z oblasti Tibetu zůstávali v klášteře natrvalo. Ostatní se vraceli domů a do světských škol. (srov. Halík, s. 64)

Všech pět velkých náboženských skupin klade velký význam na vzdělávání v souvislosti s přechodem z jedné věkové třídy do druhé a s tím spojenou iniciací, ale pouze u křesťanství a judaismu se zasvěcení týká i dívek.

5 Absence přechodového rituálu v postmoderní době

V předchozích kapitolách jsem popsala, jaký měl přechodový rituál v pubertě význam a důležitost pro společnost v minulosti, jak byl podstatný pro archaické kultury a náboženská společenství. V této kapitole se zaměřím na stav přechodového rituálu v dnešní době a v našich zeměpisných šířkách vyspělého západního světa.

5.1 Důvody absence přechodového rituálu

Jak jsem již dříve uvedla, přechodové rituály v pubertě u nás i v Evropě byly nedílnou součástí života společnosti od starověku přes středověk až po začátek kapitalismu. S příchodem průmyslové revoluce a s nástupem kapitalismu pomalu mizely rituály v rámci cechovního zřízení. Pouze v rámci katolické, protestantské a židovské církve nebyla přerušena kontinuita přechodového rituálu do dnešní doby. U nás byl ještě v nedávné době za určitý přechod do dospělosti považován nástup na vojnu, nebo složení maturitní zkoušky. V současnosti přechodové rituály v období puberty takřka vymizely. Oficiálně se s nimi můžeme setkat v rámci církevních ceremonií a okrajově nebo náhodně se s iniciací setkáme u některých sociálních skupin nebo společenství. V současné individualizované době jakoby společnost na rituál přechodu do dospělosti rezignovala a rituál přechodu se stal pouze námětem výchovy v některých rodinách.

Průmyslová revoluce odstartovala změny, kdy lidé začali opouštět svá dosavadní společenství, stěhovali se do měst, zemědělství nahradil průmysl a své postavení v rodině rozdělili na domov a pracoviště. Toto bylo zlomové období, kdy chlapce začaly vychovávat ženy, neboť muži přestali pracovat po boku žen a dětí na polích a přesunuli se na dlouhou část dne za prací do továren. Po dlouhé věky byli chlapci i dívky zaučováni staršími muži, kteří jejich zrání přikládali velký význam, neboť nekvalitní mladí muži znamenali ohrožení pro celý kmen nebo společenství. (srov. Biddulph, 2007, s.32) „Nedostatek mužských podnětů při výchově chlapců vytvořil ve struktuře rodiny obrovskou trhlinu, které jsme se však brzy přizpůsobili a začali se domnívat, že je normální. Na fakt, že chlapci by mohli otcovu přítomnost potřebovat mnoho hodin denně, a ne pouze minuty, a že strýcové a dědové hrají zásadní roli v psychickém zdraví mužů, se zapomělo. V mužském vývoji vznikly hluboké

a nebezpečné mezery.“ (Biddulph, 2007, s.32) Proč tomu tak je, se můžeme jen domnívat. Věčné láteření nad nedostatkem času, množstvím práce a z toho vyplývající únava, pravděpodobně stačí mnoha mužům jako argument, proč nemají na výchovu svých dětí potažmo synů čas. V případě, že chlapec není dobrý ve sportu, kde se mu vhodným způsobem věnuje trenér, nechodí do skautského oddílu nebo nepotká v dnešním feminizovaném školství dobrého učitele a rodiče jsou rozvedeni, může se stát, že blíž nepozná žádné muže od kterých by se mohl učit a byli by jeho průvodci na cestě k mužství. (srov. Biddulph, 2007, s. 14) Dospívající chlapci postrádají vnímavé otce nebo jiné zkušené muže ve svém okolí, kteří by jim dokázali dát najevo, že jim na nich záleží, učili je a byli by příkladem hodným následování a tak pomohli chlapcům dozrát v zralé muže. (srov. Biddulph, 2011, s. 18) Emocionální propast, která vznikla mezi většinou otců a synů a je pro chlapce destruktivní, protože otec je hlavní postava která zprostředkovává chlapci názor na sebe sama. Tento emocionální odstup je pro chlapce zdrojem celoživotního smutku, prázdnoty nebo hořkosti a nedovolí mnoha skvělým mužům, aby byli lepšími otci, protože ti nedokážou překročit tuto propast prázdnoty kterou sami zažili. (...) Ať je otec jakýkoli, každý chlapec touží v hloubi duše svého otce milovat a touží jím být přijímán a milován. (srov. Kindlon, Thompson, 2011, s. 119)

Na druhou stranu dívky často vyrůstají v neustálém kontaktu s celou řadou žen ve svém okolí jak doma, ve škole tak v přátelských vztazích. Během svého vývoje mnohdy potkají řadu žen inspirativních, schopných a komunikativních, od kterých se mohou učit otevřenému, sdílenému a důvěrnému vztahu, který jim poskytne podporu a jistotu ve své ženské roli. (srov. Biddulph, 2007, s. 14) Pokud tomu tak není, pocit prázdnoty je stejný jako v případě chlapců.

5.2 Důsledky absence přechodového rituálu

Jaké mohou být důsledky absence přechodového rituálu v období puberty, například vyplývající z pouhé nepřítomnosti otce v rodině, nebo nevěnování se výchovným a citovým potřebám dospívající, směřují autoři k různým závěrům, ale výsledek bývá ve všech aspektech podobný.

Hledání vlastní identity, které je tak typické pro toto období, osamělost, touha objevovat a potřeba vřelého vztahu s otcem jsou pro chlapce nejdůležitější. Pokud vztah s otcem je

chladný nebo vůbec žádný, nepozná skutečný vnitřní svět mužů, pak dochází k deformaci a například potřeba uznání zůstane nenaplněna a stane se pro chlapce potřeba uznání posedlostí. Dospívající i dospělí muži jsou nuceni vytvořit si svou vlastní představu o sobě samém a brát na sebe různé masky, přetvářku a vzorce chování odkoukané například od svých idolů a hrdinů z televize a filmů, nebo starších kamarádů se záměrem dokázat své mužství. (srov. Biddulph, 2007, s. 14) Pavel Říčan k tomu dodává, že pokud etapa hledání identity není splněna a dospívajícímu se nedostává odpovědi na důležité otázky, ocitá se ve zmatku různých rolí, z nichž ani jednu plně nepřijme a zůstává tak „věčným pubertákem“ odmítajícím příležitosti, odpovědnost, povinnosti, které na dospělého jedince společnost má. (srov. Říčan, 2007, s. 246) „Bez široce akceptovaného vzoru, jak a kým mají být, má mnoho mužů sklon se bezcílně potulovat na cestě k mužnosti. Je to proces postrádající výrazné ukončení, a tak se stále prodlužuje. Následky tohoto mlhavého pocitu dospělé identity mohou být závažné jak pro jednotlivce, tak pro celou společnost. Muži, kteří si nejsou jistí svou dospělostí a mužností, často dávají své pocity najevo prostřednictvím negativního chování, včetně násilí na ženách, rozvodů, sexuálního zneužívání a návykových excesů.“ (Stephenson, 2017, s. 82)

Dalším ze znaků nedospělosti je neschopnost nebo nepřipravenost odpoutání se od matky. Tento handicap určuje i budoucí vztah k ženám a partnerkám. Jak uvádí v knize *Výchova kluků* autor: „(...) často po celý život setrvávají v podivném odtažitém nebo spíše infantilním vztahu. Synové se obávají přílišné závislosti na matce, protože však nejsou zasvěceni jako muži, nikdy se od ní nedokážou skutečně odpoutat.“ (Biddulph, 2014, s. 23) Důsledkem neodpoutání se od matky prostřednictvím iniciace v období puberty jsou závislé a nezralé vztahy k jiným ženám. Muži mají obavu ze závazku vůči ženám, protože v nich stále vlastně vidí svou matku a její vliv a dohled. (srov. Biddulph, 2014, s. 23) V dnešní době je velké množství mužů, kteří nedokázali ve svém životě najít zdravý a rovnocenný vztah k ženám a na přítomnost matky, i když už jsou dospělými muži si vlastně zvykli a servis v podobě „mamahotelu“ už jim vlastně vyhovuje. V poslední době se také zvyšuje věk, ve kterém mladí muži opouštějí rodné hnízdo a zakládají svou vlastní rodinu. Tento fenomén je problémem celé Evropy i Spojených států a vedle finanční nedostupnosti vlastního bydlení je to právě péče a servis matky a jejich vlastní nedospělost, které jim oddaluje schopnost postavit se na vlastní nohy. (srov. www.telegraph.co.uk, [cit. 2018-08-13]).

Pouze tehdy, opustí-li mladý muž svět žen a vymaní se ze vztahu k matce může navazovat zdravé a plnohodnotné vztahy k jiným ženám. Je to společenský problém, kdy selhání mužů,

kteří neumožnili onu transformující cestu dospívajícím chlapcům, způsobuje už po mnoho generací problémy typu domácího násilí, nevěry, vysoké rozvodovosti a neschopnosti mladých mužů předávat tuto zkušenost dalším generacím svých synů. (srov. Biddulph, 2014, s. 23) Dnešní mladí otcové jsou bohužel zrcadlem svých vlastních otců a tak se deformace předává z generace na generaci. (srov. Biddulph, 2011, s. 22)

Pokud jsou všechny tyto scénáře skutečností a dospívající postrádá průvodce iniciace v podobě otce nebo jiného dospělého muže při hledání vlastní identity, zakoušení něčeho nového a někdy i nebezpečného, obrací se na vrstevníky, stává se členem party a odtud už je jen malý krůček k činům na hraně. Velkým problémem ve Spojených státech jsou gangy mladistvých, kde přechodové rituály naopak naplno fungují. Při vstupu do gangů adept prochází iniciačním vstupem, který využívá univerzálních prostředků. Je paradoxní, že gangy používají postupy transformace dospívajících chlapců v plně dospělé muže tak, jak jsou známy od archaických dob. Gangy mají propracované obřady a rituály, které mají svou historii a totožné scénáře jako nové jméno, což představuje novou identitu, stává se členem nového kmene, obleče si nový oděv, jistotu uniformitu gangu, nechá se tetovat nebo jinak zdobit tělo, používá slang a zvyky svého nového kmene. Dalo by se říci, že se následně vrací, ale ne zpět, ovšem do nové homogenní komunity, ze které už nelze odejít. (srov. Stephenson, 2017, s. 120) „Aby se mladíci, ale i dívky dostali do typického gangu, musejí se v zásadě oddělit od své matky a svého dosavadního okolí. Vstupem do gangu opouštějí domov, minimálně na emocionální úrovni, a na sociální úrovni odcházejí ze společnosti. V mnoha mladistvých partách to má formu „nakládačky“. (...) Některé gangy zacházejí až tak daleko, že po přijímaném novici požadují, aby někoho zabil – často nevinnou, náhodně vybranou osobu. Adept tím dokáže, čeho je schopen, a také to, že opravdu touží do gangu vstoupit. Tyto násilné akce prověřují tím nejdrsnějším způsobem jeho připravenost a absolvování takových zkoušek je intenzivním a transformujícím momentem přijímacího procesu.“ (Stephenson, 2017, s.120)

Je mnoho negativních směrů a lákadel kterým dospívající mohou podlehnout, když se o téměř vymizelý fenomén iniciace postarají sami, protože vnitřní potřeba dospívajících dokázat si svou odvahu a vyvázat se z dětství je přirozená. Na scénu tak přicházejí horory, brutální počítačové hry, graffiti, jízda mezi vagony metra, krádeže, adrenalinové sporty, experimentování s návykovými látkami, drogami, nevázané alkoholové večírky atd. Tyto negativní stránky dospívání nejsou jen tématem pro mladistvé z neúplných nebo

rozvrácených rodin, ale často stačí jen problematický nebo scházející vztah s otcem a tím se radikální způsob iniciace nebo identifikace týká dospívajících napříč společností. (srov. Karlová, 2013, s. 132-134)

5.3 Východiska nepřítomnosti přechodového rituálu v našich současných podmínkách

Jak se v současnosti a podmínkách které máme vyrovnat s nepřítomností iniciačního rituálu, kdy instituce i lidé rezignovaly na obřadnost prostřednictvím oficiálních úkonů jako je předávání občanského průkazu, složení maturitní zkoušky, získání řidičského oprávnění a vlivem sekularizace jen málo dospívajících absolvuje obřad přechodu prostřednictvím některé církve. Domnívám se, že rozhodující úlohu má rodina a správné vedení mladistvých, přestože rodiče období puberty u svých dětí především vidí jako obavu z různých excesů a neví jak by mohli tímto obdobím úspěšně projít a zvládnout ho společně se svými dětmi.

Jak tedy pomoci našim potomkům úspěšně zvládnout toto období a co je klíčové naznačují v knize *Kainova výchova* autoři Kindlon a Thompson – je to přítomnost mužů jako autorit a není podstatné, zda je to učitel, otec, prarodič, trenér nebo jiní dospělí muži. Podstatná je autorita muže, jako průvodce, někoho kdo má pro dospívajícího hodnotu přirozené autority. Přítomnost takového muže, může mít pro chlapce uklidňující vliv, zvláště když pocítuje že je přijímán, akceptován takový jaký je. (srov. Kindlon, Thompson, 2011, s. 72) Domnívám se, že nejlepším způsobem řešení iniciace v dnešní individualizované době je najít chlapci jakéhosi mentora, který má k dítěti jedinečný vztah, je jeho průvodcem a rádcem na cestě, a pro chlapce přirozenou autoritou, které důvěřuje. „Šestnáctiletý kluk nebude vždy poslouchat své rodiče – je to u něho přirozené. S mentorem je to však něco jiného. Je to také věk, kdy mladík obvykle dělá své „proslulé“ chyby, a součástí mentorovy práce je snažit se zabránit tomu, aby tyto chyby byly osudové.“ (Biddulph, 2014, s. 27) Rozhodující slovo při výběru takového mentora mají samozřejmě rodiče. Výhodou takového hledání je účast a aktivita v nějaké specifické společenské skupině – může to být aktivita v církvi, sportovní organizace, skautské organizaci, skupiny a komunity orientované na rodiny, nebo skupiny přátel které se navzájem dobře znají a záleží jim na sobě. (srov. Biddulph, 2014, s. 27)

Takové muže bychom také rádi nacházeli například ve veřejném školství. Ovšem situace,

kteřá nastala pŕilíšnou feminizací a (...) „zamŕčením vzdŕlávání na výkon a jednostranné rozvíjení vĕdomostí, znalostí a pamŕťových, tady ryze intelektuálních schopností,“ (...) (Pelcová, 2010, s. 142) do jisté míry oddělila vzdŕlávání od výchovy a stala se pouhým vyučováním a prázdňým memorováním. Ze vzdŕlávání se vytratila výchova k morálce, estetickému cítení a sociální a emocionální inteligenci. Pedagog a teoretik vzdŕlávání Ken Robinson na tuto situaci poukazuje, že vlivem industrializace došlo k celosvĕtovĕ rozšířenému vzdŕlávacímu systému, kdy školství je zamŕčeno na lidský potenciál využitelný pŕedevším pro budoucím zaměstnání a neakceptuje mĕnící se realitu. V edukaci bychom se měli pŕedevším zamŕřit nejen na znalosti a fakta, ale nemĕně důležitý je rozvoj kreativity, kteřá lidem pomůže v adaptabilitĕ na nové prostředí, kteřá pŕijdou v budoucnosti a nelze je v současné době pŕedvídat. (srov. www.ted.com, [cit. 2018-08-12]). Snad jen pro úplnost a obhajobu dodejme, že na výchově dĕtí se nepodílí pouze škola, ale i rodina. „Škola je instituce. Zde se dĕti pŕedevším učí, jaký je svĕt, ale neučí se tu už, jak žít, neboť na to neexistuje návod. Na jedné stranĕ je tu cílené vychovatelské působení, jež formuje pŕedstavy o svĕtĕ a svĕt i určitým způsobem konstruuje a klasifikuje, na druhé stranĕ je tu také bezmocnost vychovatele, protože jeho vlastní zkušenosti už patŕí buď jiné době, nebo jsou zkušeností jiné generace. V tomto smyslu jako by škola pokulhávala za skutečným životem. To, co zbude, je jen suché mentorování a bezmocná snaha vychovatelů uchránit mladé pŕed vlastními chybami.“ (Pelcová, 2010, s. 234-235)

Řešení se nabízí, hledat muže podílející se na výchově ve vlastní rodinĕ nebo pŕostřednictvím sportovních a společenských organizacích. Výchova v rodinĕ je prostředí, kteřé učí dĕtĕ žít v konkrétním kulturním prostředí, osvojovat si role, pravidla, normy a standardy, kteřé nám umožňují identifikovat se se svým okolím. (srov. Nakonečný, 1999, s. 13) Buďme ve svých životech pro dospívající vzory, od kterých se naši potomci mohou učit. Napodobování vzorů je pro človĕka nejpŕirozenĕjší evoluční rys. Jako živočišný druh, kteřý má jen velmi málo instinktů, aby pŕežil, je nápodoba vhodných vzorů, kteřé nám mohou rozšířit myšlení a pŕedstavovat výzvu, řešením jak dospívajícím obstarat dostatečné množství informací k vytvoření své vlastní identity. (srov. Biddulph, 2014, s. 129-130) Bezpochyby existují dobŕí otcové, kteří měli sami skvělé otce a také existují muži, kteří sami umí skvěle žít a můžou to další generaci dospívajících naučit. (srov. Biddulph, 2011, s. 23)

Osvĕdčeným pŕostředkem pro iniciaci otce se synem je pobyt v pŕírodĕ pŕostřednictvím výpravy, kde může být pŕítomen element rizika, pŕostřednictvím pobytu ve volné pŕírodĕ.

Dlouhé pochody, výlety se základní výbavou, které mohou být fyzicky náročné a všude okolo jen příroda, mohou fungovat už jen pro pouhé překonání komfortní zóny a vytrhnutí z běžného pohodlí, nebo přiblížení se na hranici svých fyzických sil. Pobyt v „divočině“ může mladému člověku připravit vizionářský zážitek, samota může zprostředkovat konfrontaci s vlastními strachy a dospívající se může z takové výpravy vrátit jako „nový“ člověk, tak jak to známe ze scénáře u domorodých kmenů: odloučení od domova, rodiny, zakoušení mystiky, obtížná, strach nahánějící a přitom vzrušující výprava a nakonec návrat. (srov. Stephenson, 2017, s. 108)

Další oblastí, která nám může být nápomocná je sport. Sport přirozeně zprostředkovává chlapcům příležitost sblížení se s otcem, navázání vztahu s vrstevníky a dalšími muži v podobě trenéra, díky společně sdílenému zájmu pro hru. Sport má tu velkou devízu spojovat lidi v určité společenství. Protože sport je prostředím kde spolu přirozeně muži a chlapci přicházejí do kontaktu, chlapci si odtud často odnášejí mnohé ze svých životních postojů a hodnot. (srov. Biddulph, 2014, s. 136-137) Zde ovšem platí – že ne každý sport a každý trenér je také dobrým vychovatelem. Opět musíme mít kontrolu a dohled nad tím, komu své dítě svěříme a jak si představujeme ono vedení a vliv na dítě. Stane se také, že dítě není na sport talentované a v takovém případě je lepší usilovat a pátrat po činnosti, která by vyhovovala dítěti i rodičům. Společný čas strávený na rybách nebo výuka hry na kytaru umožní oběma dobře si popovídat a těšit se ze společně stráveného času. (srov. Biddulph, 2014, s. 143)

„Přestože se i v dobře fungujících rodinách vzájemné kontakty stále snižují, jsou harmonické vztahy v rodině pro dospívající základem pocitu jistoty a bezpečí. Navzdory všem fázově typickým snahám o autonomii, nonkonformitu, demonstrativní projevy vzdoru a nezávislost, zůstává rodina východiskem v rozhodování a řešení nejrůznějších problémů. (...) Čím je dospívající jistější a vyrovnanější, tím méně projevuje křečovitosti a netolerance, včetně potřeby svou „soběstačnost“ prosazovat zkratkovitým negativizmem, odmítáním atp.“ (Čačka, 2000, s. 308)

Přechodové rituály lze také spojit s dalšími společně sdílenými aktivitami jako je horolezectví, sjíždění řeky, turistika. Určitou formu přechodového rituálu lze také dospívajícím zprostředkovat prostřednictvím komerčních firem, které pořádají kurzy přežití v přírodě. Pro mně osobně a mé syny se jako ideální způsob uskutečnění přechodového rituálu prostřednictvím sdílené zkušenosti ve skupině s vrstevníky stalo členství v oddílu

Zlaté šípy patří pod hlavičku Turistického oddílu mládeže.

„Nejhorší věc, kterou můžeme adolescentům udělat, je ponechat je sobě samým. Právě proto potřebujeme skutečně skvělé učitele, trenéry, vedoucí skautů a mládeže a mnoho dalších dospělých, kteří se budou mládeži v tomto věku věnovat.“ (Biddulph, 2014, s. 29)

Praktická část

V teoretické části bakalářské práce se věnuji popisu a charakteristice přechodového rituálu v období puberty, jeho historickému, etnologickému a religioznímu významu a stavu přechodového rituálu v současnosti, jeho nepřítomnosti ve výchově, důsledkům této nepřítomnosti a možným způsobům řešení výchovných problémů prostřednictvím přechodového rituálu jak v rodině, tak v rámci zájmové činnosti. V praktické části navazuji na současnost a prostřednictvím rozhovoru zpovídám čtyři otce, dospívajících chlapců, kteří se rozhodli přechodový rituál ve výchově uplatnit a plánují ho se svými syny prožít.

6 Plánování výzkumu

6.1 Popis výzkumného problému

Obdobím puberty a dospívání jsme si prošli všichni. Někdo toto období prožil v klidu, někdo bouřlivěji a s tím souvisely problémy a nedorozumění, která zažíval on i jeho nejbližší. Období puberty je náročné jak pro samotného dotyčného člověka, který tímto obdobím prochází, tak pro jeho nejbližší okolí. Všichni zúčastnění se potřebují se změnami vyrovnat a společně toto období prožít s co možná nejmenší újmou jak po citové, tak emocionální stránce. Jednou z cest jak tímto obdobím bez újmy projít je, zejména při výchově chlapců, přátelský a plnohodnotný vztah s otcem. Jak jsem již uvedla v teoretické části, v minulosti byl i v našich kulturních podmínkách uplatňován přechodový rituál, který jasně vymezoval období dětství a dospělosti. Dnes je situace jiná. Společnost tuto zkušenost vytěsnila na okraj a je pouze na individuálním přístupu každého člena společnosti, zda bude přechodový rituál uplatňovat v rámci výchovy v rodině. Na základě tohoto poznatku jsem se pokusila zjistit, jak je možné zakomponovat přechodový rituál do výchovy v podmínkách současné rodiny.

6.2 Výzkumná metoda

Vzhledem k tématu práce a faktu, že se iniciační rituál v období puberty u nás prakticky nevyskytuje, rozhodla jsem se ve své práci pro kvalitativně orientovaný výzkum. Prostřednictvím strukturovaného rozhovoru jsem účastníkům položila předem připravené uzavřené otázky. Bylo pro mne důležité hlubší ponoření do tématu prostřednictvím účastníků, kteří o tématu a realizaci přemýšlejí, stejně jako jejich jedinečný přístup k tématu a tudíž i k výchově. (srov. Chráska, 2016, s. 230)

6.3 Výzkumné otázky a cíl výzkumu

Pro uskutečnění výzkumu jsem si stanovila hlavní výzkumnou otázku:

Jaká je Vaše motivace iniciační rituál uskutečnit a co od tohoto společného prožitku očekáváte?

Dílní otázky jsou:

Jakou důležitost přikládáte iniciačnímu rituálu ve výchově syna a jaký vliv může mít tato zkušenost na Váš vzájemný vztah?

Jak si představujete samotný průběh přechodového rituálu a máte ho naplánovaný?

Cílem výzkumu je zjistit důležitost iniciačního rituálu pro konkrétní účastníky, v tomto případě otce a získat informace o motivaci tento rituál uskutečnit v rámci výchovy v rodině.

6.4 Výzkumný vzorek

Výběr respondentů není náhodný, vychází především z prostředí a kontaktů s lidmi, kteří mě a mou rodinu obklopují a zabírá značnou část mého osobního i profesního života v současné době. Respondenty v tomto výzkumu jsou čtyři otcové synů ve věku 11 – 13 let, tedy v období puberty, což je vhodná doba pro začátek plánování přechodového rituálu v

období puberty a jeho uskutečnění. Všichni čtyři muži pocházejí z okruhu mých přátel a známých, žijí ve Zlínském kraji a je jim 42 – 53 let. Jejich synové navštěvují základní školu.

1. respondent – otec Martin, věk 44 let (syn Marian)

- rituál plánuje uskutečnit na jaře příštího roku, kdy bude synovi 11,5 let. Rodina žije v rodinném domě na venkově, syn navštěvuje 5. ročník soukromé základní školy.

2. respondent – otec Petr, věk 53 let (syn Mikuláš)

- rituál plánuje uskutečnit v létě příštího roku, synovi bude 13,5 let. Rodina žije na venkově v rodinném domě, syn navštěvuje 7. ročník soukromé základní školy.

3. respondent – otec Tomáš, věk 42 let (syn Tadeáš)

- přechodový rituál nevnímá jako jednu událost, ale jako postupnou cestu celým obdobím puberty a dospívání. Synovi je 11 let. Je vedoucím oddílu TOM-Zlaté šípy. Jeho oddíl navštěvují chlapci ve věku 12-15 let. Rodina žije v malém městě v bytovém domě, syn navštěvuje 5. ročník soukromé základní školy.

4. respondent – otec Václav, věk 45 let (syn Ondra)

- rituál plánuje uskutečnit v příštím roce, synovi bude 13 let. Rodina žije v malém městě v domě, syn navštěvuje 7. ročník základní školy.

Respondentům jsem popsala téma bakalářské práce a na základě předešlého zjištění, že přechodový rituál plánují v brzké době uskutečnit, jsem jim položila výše uvedené otázky. Záznam rozhovorů jsem nahrála a poté bez úprav přepsala.

6.5 Rozhovory

Následující rozhovory jsou doslovné výpovědi respondentů, tak, jak byly nahrány na diktafon a poté doslovně přepsány.

6.5.1 Výpověď otce Martina

Dočetl jsem se o tom rituálu v Respektu, zaujalo mě to a začal jsem se o to zajímat. Začal jsem si shánět nějaké informace a ta motivace, po těch informacích které jsem získal, jsem si říkal, že by bylo dobré něco podobného uskutečnit. Myslím si, že kluci kteří tím projdou, potom mohou být dospělejší i když dospělí ještě nejsou. Vidím to sám u sebe. Mladí vyhledávají zbytečně určitá rizika a já jsem to dělal stejně tak. Myslím si, že tento rituál, kdyby se povedl může zabránit synovi od zbytečných pokusů a experimentů. Nemyslím si, že vždy musí být tím průvodcem otec, je mi blízká i představa, kdyby takový rituál prožil syn s jiným dospělým, nějakým průvodcem. Dočetl jsem se, že u primitivních národů takovým průvodcem nebyl otec ale jiný člen kmene nebo šaman. Někdy totiž zkouším se syny něco dělat, třeba navrhu, že si zahrajem všichni společně na kytaru, ale oni se nechytají, tak si říkám jestli by nebyl na to lepší člověk odjinud. Nebo třeba vezmu pilu, jdu pokácet strom v sadu a říkám jim ať jdou se mnou a oni se tomu smějou, nechtějí to dělat, nechytají se. Tak si říkám, že kdybych to dobře naplánoval, ten rituál, tak by to snad svůj účel splnilo. U nás došlo totiž k takové situaci, že já jsem plánoval udělat příští léto takový rituál se starším synem, protože už mu je 13 let. Jenže došlo k situaci, kdy on si v podstatě něco ve smyslu přechodového rituálu naplánoval sám v rámci ročníkové práce ve škole. Nebylo to naplánované jako přechodový rituál, ale mělo to ty prvky. Udělal projekt, který obsahoval cyklo-výpravu s kamarády a jejich otci. Syn byl vedoucí výpravy, já jsem jel taky s nima a bylo to takové nedotažené. Při jedné nehodě si syn udělal něco s rukou, ale dojel to do konce ještě dalších 100 km. Až doma žena naložila syna do auta a odvezla ho do nemocnice. Měl to zlomené. Ta výprava se moc podle mě nepovedla, a nějaké změny v chování jsem na něm nepozoroval. Proto bych chtěl výpravu s mladším synem naplánovat sám a pořádně. Vím, že určité riziko není od věci, ale tohle bylo asi za hranou. Mladší syn má právě letos taky udělat projekt a vymyslel si přechod hor. Tentokrát už bych se do toho vložil a byl bych já tím vedoucím výpravy a rád bych to pořádně naplánoval. Jinak já pro sebe žádná velká očekávání nemám, spíš bych to viděl, že to dělám pro něho.

Nemyslím si, že je důležité abychom ten rituál prožili zrovna spolu. Myslím, že to může být klidně nějaký jiný dospělý muž, kterému já i syn důvěřujeme. Dokonce si myslím, že by pro zdárnější průběh byl lepší někdo jiný. Na druhou stranu, kdybychom to prožili spolu, bylo by to důležitější pro nás oba, ale po předchozí zkušenosti, kdy ty činnosti oni nechtěli dělat se

mnou, možná jsem moc tlačil na pilu, tak si v tom nejsem moc jistý.

Naplánované to nemám, ten scénář je asi takový, že bychom někdy v březnu udělali nějaký přechod hor s přespaním. Nemám tu túru ještě naplánovanou. Myslím si, že je dobré nepodcenit přípravu, po tom co jsem četl nějaké rozhovory na internetu je dobré to mít promyšlené, aby se tam něco nestalo. Ti co to měli dobře naplánované, třeba si tu trasu předem prošli, tak to dopadlo lépe, než ti co improvizovali. Mám zatím nějakou hrubou představu a snad to ještě nějak vypiluju. Já mám tu teorii nastudovanou, vím že je to dobré provést, akorát ta realizace pokulhává. Nechci tu výpravu brát nějak dogmaticky a tlačit na pilu, tak teď uděláme přechodový rituál, ale až se pro to rozhodnu, tak to doladím.

6.5.2 Výpověď otce Petra

Základní motivace je ta, že já jsem nic takového neabsolvoval a dozvěděl jsem se zprostředkovaně od různých lidí nebo třeba z internetu jak to může probíhat a rozhodl jsem se, že bych to mohl se synem provést. Přijde mi na tom dobré, že to může tomu mladému člověku pomoci se identifikovat se světem dospělých a třeba mu to dá nějaký impuls začít dělat věci jinak, dospěleji třeba. Zážitek to bude jak pro mě, tak pro něj, protože mě to taky zajímá, jak to bude probíhat, jestli se nám to podaří, protože my oba dva jsme takoví nároční psychicky. Je to velká výzva pro oba a když to nebude klapat, tak z toho nebudu zhroucený, uvidíme. Očekávám od toho změnu u syna v pohledu na svět, ne jen ve vztahu ke mně, ale i vůči rodičům a světu dospělých a vůbec celé společnosti. Očekávám ale samozřejmě i zážitek v průběhu, a sám jsem zvědavý, jak to bude probíhat, ale to se nedá předem odhadovat.

Důležité pro mě je, aby ten rituál vůbec proběhl a proběhl dobře, hlavně mezi námi dvěma, aby se nevzpíral, nebo já, abych se nebloknul. Od toho rituálu očekávám, že mu pomůže aby netápal a dostal tím odpovědi na nějaké otázky, nebo aby on získal sebevědomí v tom že, právě když něčím projde tak zkusí své vlastní hranice překročit, překonat nějaký extrém, aby ta výprava byla náročná a tím se psychicky utuží. Do budoucna očekávám, aby náš vzájemný vztah byl na základě důvěry, když dva lidi spolu prožijí něco takového, tak to posílí jejich důvěru k tomu druhému, ať už důvěru syna v otce nebo otce v syna. Můžeme být potom k sobě otevřenější, kromě důvěry se potom třeba začneme spolu bavit na jiné úrovni, ale to jsou všechno naděje, které si do toho já sám vkládám.

Průběh si plánuji, že bychom šli spolu na nějakou víkendovou výpravu, která by obsahovala nějakou výzvu, nebo několik výzev, měly by být rizikové, určitě tam zahrnu spaní pod širákem i kdyby bylo trochu horší počasí a právě třeba to horší počasí bude součástí toho tripu, kdy budeme muset improvizovat a najít si nějaké spaní, kde nám nebude pršet, kdyby hodně pršelo. Potom chci, abychom byli soběstační, takže si nabalíme věci na cestu a ponese si veškeré jídlo a pití, které budeme potřebovat a zároveň, abychom to unesli, budeme asketičtí. Uvidíme, s čím si vlastně sami vystačíme a co nám bude chybět. Bude to taky taková zkouška pro nás oba. Potom bych chtěl ten rituál završit nějakým symbolickým dárkem, aby měl vzpomínku na ten rituál a dárek už mám připravený, bude to vystřelovací nůž. Vymyslel jsem nůž proto, aby to pasovalo do toho mužství, protože dítě ho nemůže mít, ale muž ano. Vidím v tom taky symbol zbraně nebo obrany a hodí se to k přežití. Bude to celé v takovém přírodním duchu. K tomu předání dárku mám připravenou řeč ve smyslu, že ho vítám mezi muže.

6.5.3 Výpověď otce Tomáše

Dřív, u přírodních národů to byl jasný předěl, u děvčat většinou první menstruace u kluků asi nejprve jasně daná zkouška, po které patřili mezi dospělé, „bojovníky“, později to u nich bylo dáno nějakým založením rodiny. U nás to byla ještě v nedávné době maturita. Dnes nic tak jasného není, studuje se dlouho, rodina se zakládá později, mizí tradiční role a kluci se v tom tak trochu ztrácí.

To, že takové věci můžeme zažívat spolu je přidaná hodnota celé výchovy, toho snažení. Myslím, že tohle jsou okamžiky, které si v sobě nese každý z nás, každého to nějak posune a pokud má člověk možnost prožít tyto okamžiky s vlastním dítětem, tak je to dvojnásob cenné.

Nevěřím v jeden iniciační rituál, který by zajistil změnu z dítěte na dospělé osobu, ale spíše na postupnou sadu zážitků-zkoušek, kdy zkoušející je většinou jen příroda. Její obtížnost se postupně zvyšuje a z jasně uvedených cílů se postupně stává pravidlem, že i cesta je cíl. Nejprve jen vandř po zříceninách, pak náročnější vandry, hory, vyšší hory. Začít s „lákavými cíly“ jen ve dvou, kdy na těch vandrech máme spoustu vzájemného času sami na sebe,

fyzicky si máknem a zároveň nikam ve skutečnosti nespěcháme. Postupně zvyšovat cíle, kdy je podle mě důležité od věku 11-14 let si občas sáhnout fyzicky na dno, zažít opravdové přírodní živly sních, déšť, tmu, užít si samotu ve dvou, zažít žízeň, hlad. A od určité chvíle si užít i cestu bez jasného cíle, kam dojdem, tam dojdem.

Prostě adrenalin a dobrodružství. Nevěřím moc na stezky odvahy, kdy někdo straší apod. Spíš překonat vlastní strach a třeba užít si tmu, noc i s tím strachem.

6.5.4 Výpověď otce Václava

Mojí motivací je prostý fakt, že se chci podílet na výchově syna. Je to naše jediné dítě a už to tak asi i zůstane a co jiného mu můžu jako otec předat do života než to, že ho dobře vychovám a „investuju“ do něho zásady a výbavu pro život, o kterých já jsem přesvědčen, že potom jako dospělý, zralý muž bude dobrým člověkem.

Jsem přesvědčený, že takový společný zážitek nás může ještě více spojovat i pro budoucnost. Až bude dospělý chlap, rád bych s ním měl blízký, přátelský a důvěrný vztah, jak se dnes už moc nevidí. Aby se na mě obracel v dospělosti, ne pouze proto, že jsem jeho otec, ale proto, že mi důvěřuje a oceňuje jako staršího muže, ale zároveň přítele ve svém nejbližším okolí. Prostě bych ho rád měl ve své blízkosti i když odejde z domu. Myslím, že mu to může pomoci hlavně v té důvěře k nejbližším. Představuju si, že by prožitkem mohl získat ke mně důvěru a s otázkami, se kterými si nebude vědět rady se obrátí na mě. Myslím si, že takový prožitek může sloužit i jako prevence rizikového chování. Snad nebude zbytečně experimentovat a bude si jistý sám sebou. Pro nás dva v tom vidím hlavně ten pocit důvěry a dobré vztahy. Já jsem tomu hodně otevřený, asi i proto, že já jsem se svým otcem nic podobného nezažil a myslím, že se někde stala chyba, kterou bych u svého syna nechtěl udělat. Žádnou blízkost, porozumění, nebo obyčejné věci, jako zajít s ním na pivo jsme spolu nikdy nezažili.

O samotném průběhu rituálu jsem toho přečetl co se dalo. Nejvíce dostupná byla literatura, hlavně co se týká přechodových rituálů u různých kmenů. Nemám toto téma s kým sdílet, takže můžu čerpat jenom z toho co jsem přečetl. A protože jsem takový organizovaný typ a chci to udělat správně, přestože, co je to správně v tomto případě není zcela jasné. Pro mě je

to v té rovině, aby se to povedlo a nic se nepokazilo, nebo nestalo něco fatálního, ale zároveň si to užili my dva jako společný zážitek. Tak proto jsem se rozhodl, že přechodový rituál prožijeme společně se skupinou stejně naladěných lidí. Takovou možnost nabízí Liga otevřených mužů, kterou jsem oslovil a zmluvil jsem pro nás termín na příští rok. Moc se na tu akci těším a snad to bude zážitek i pro syna. Takže abych se vrátil k otázce, tak ho vlastně mám naplánovaný, a to tímto způsobem. Ještě jednu věc jsem si vymyslel, a to je kurz přežití, který plánuju dát synovi k patnáctým narozeninám. Po promyšlení možností obtížnosti, se mi jako dobrá možnost ze čtyř stupňů obtížnosti jeví druhý stupeň. Protože to co nabízejí v prvním stupni, on jako skaut zvládá už teď. No a v osmnácti letech bych mu věnoval poukaz na třetí stupeň obtížnosti, což bude opravdu výzva, protože v rámci tohoto kurzu účastníci pijí vlastní moč.

6.6 Vyhodnocení odpovědí a jejich interpretace

Výše zmíněný výzkum v podobě rozhovorů jsem realizovala v září a říjnu 2018. Ve výzkumu jsem využila snadnější a přirozenější přístup do prostředí rodin, neboť pocházejí z okruhu mých přátel a známých. Všichni respondenti byli velmi ochotni se se svými názory podělit, neboť téma je pro ně v současné době aktuální a nacházejí se ve fázi přípravy přechodového rituálu. Výpovědi respondentů mohou přispět k pochopení problematiky, ukázat možné cesty a přístupy, otevřít diskusi ohledně pozitivního přínosu ve výchově synů a inspirovat další otce a rodiny na dlouhé cestě k dospělosti jejich potomků.

V odpovědi ohledně motivace, tři respondenti uvádějí, že přechodový rituál ve svém dospívání nezažili a získáním informací z různých zdrojů nabyli přesvědčení, že zapojit tento prvek do výchovy je prospěšné pro jejich syna z hlediska snadnějšího přechodu do dospělosti a může mít pozitivní hodnotu pro jeho budoucnost. Dva respondenti považují přechodový rituál za přirozenou součást výchovy.

Na otázku očekávání změny ve vztahu otce a syna, odpovídá jeden respondent, že žádná očekávání nemá a dělá to pro syna. Jeden respondent očekává výzvu, zážitek a změnu v podobě překročení vlastních hranic a tím získání synova sebevědomí a jistoty.

Pro všechny čtyři respondenty je důležité samotný rituál uskutečnit se svým synem. Jeden respondent si není sám sebou jistý do té míry, že by pro něho bylo schůdnější delegovat tuto

činnost na někoho jiného. V dané chvíli uskutečnění přechodového rituálu, je pro jednoho respondenta důležitý samotný okamžik, který oba posune a přináší hodnotu oběma. Dva respondenti vidí přínos ve společném zážitku jako devízu i pro budoucnost a jejich vzájemný blízký, přátelský, důvěrný a otevřený vztah. Dva respondenti vidí přínos rituálu jako možnou prevenci rizikového chování a experimentování.

Na otázku samotného plánu, přípravy a realizace přechodového rituálu, všichni čtyři respondenti odpověděli, že ho plánují uskutečnit a připravují se na něj. První respondent odpověděl, že přechodový rituál zatím nemá naplánovaný a má jen jeho hrubou představu. U tohoto respondenta je patrná nejistota v jeho očekávané roli průvodce přechodovým rituálem, což je patrné z rozhovoru a i sám respondent to ve výpovědi zmiňuje. Možná nejistota pramení z negativní zkušenosti u staršího syna, ale v tomto případě bych akci nechápala jako realizaci přechodového rituálu, i když sám respondent to tak vnímá, ale pouze jako zážitek. Druhý respondent průběh plánuje a přechodový rituál bere jako výzvu sám pro sebe i pro syna. Třetí respondent nevnímá přechodový rituál jako jeden iniciační rituál, dokonce uvádí, že tomu nevěří, ale kontinuálně jako cestu celým dospíváním. Čtvrtý respondent má přechodový rituál naplánovaný, a to organizovanou formou společně s dalšími účastníky a v budoucnu plánuje další zkoušky. Dalo by se říci, že tyto poslední dva respondenti vnímají přechodový rituál jako vícestupňový, ne pouze jako jeden akt, ale jako několik zkoušek v průběhu dospívání.

Z některých výpovědí je patrná určitá nejistota v realizaci, která dle mého soudu pramení z absence přechodového rituálu ve vlastním dětství respondentů a společnosti vůbec. Neexistují informace, není ani tradice, která by dotyčným mužům byla přínosem pro jejich vlastní přípravu přechodového rituálu a dala tak alespoň řád nějaké pomyslné osnově, které by se mohli držet. Na druhou stranu se zde otevírá široká škála možností pro improvizaci, neboť není žádné pravidlo, které by danou záležitost upravovalo a tudíž i omezovalo. U všech čtyř respondentů je tudíž znatelný individuální přístup, což podporuje i současný trend v individualizaci společnosti a různé věkové, postojové a osobnostní rozdíly pubescentů této volbě nahrávají. Výzkumem bylo také odpovězeno na některé otázky, které nebyly definovány. Z výpovědí vyplývá, že roli v realizaci přechodového rituálu hraje také příroda, a to u některých respondentů zásadní. Pochopitelná jsou očekávání, která si od prožitku respondenti slibují, ale určitou nejistotu mají všichni. Jistější si je snad jen poslední respondent Václav, neboť se na realizaci bude podílet se skupinou dalších mužů.

Jako základní motivaci u všech respondentů vidím snahu o výchovu a dobré vztahy se svými potomky. Někteří mají přechodový rituál naplánovaný, někteří ještě tápou a jsou se svou realizací na začátku, ale v samotném aktu přechodového rituálu vidí pozitiva především pro budoucnost svých synů. Oceňuji jejich snahu a podíl na výchově, hledání informací a zájem, který o výchovu svých potomků projevují.

Závěr

V období, kdy se stal přechodový rituál v souvislosti s pubertou v mém osobním životě a v naší rodině aktuálním tématem každodenního života, jsem se rozhodla, podrobněji podívat na téma z různých stran, pochopit ho se všemi jeho souvislostmi a zpracovat v této bakalářské práci.

Nejprve jsem přechodový rituál ukotvila ve věkové skupině pubescentů a dospívajících mladých lidí jak děvčat, tak chlapců. Podrobně jsem popsala vliv nástupu puberty na jejich hormonální systém a s tím související změny po fyzické, psychické, sociální a emoční stránce. V následující kapitole jsem se již zabývala samotným tématem přechodového rituálu a v něm probíhající iniciací v historickém a antropologickém kontextu. Velmi důležité, pro pochopení souvislostí bylo hledisko etnologické, protože zde jsem poukázala na důležitost přechodového rituálu pro původní obyvatelé všech kontinentů a na mizející svět a změny, který současná civilizace způsobuje. Přechodový rituál byl, a pokud se dochoval, stále je, pro členy kmene nejdůležitějším mezníkem ve výchově další generace zajišťující zachování rodu, obstarání potravy a budoucnost celé komunity. Naše civilizace a prostředí ve kterém žijeme tyto rituály v pozměněné formě zachovaly do současnosti v podobě náboženských ceremonií, ale vzhledem k nízké religiozitě je i tato forma přechodového rituálu dnes už okrajovou záležitostí.

V naší společnosti se hojně ujaly a dodržují rituály osobní. Člověk si mnoho úkonů všedního dne ritualizoval a i na společenské a sociální úrovni se zachovalo mnoho rituálů a tradic v souvislosti s různými svátky, ročními obdobími a oslavami. Přechodový rituál v období puberty byl ale zcela odsunut nebo rovnou zapomenut a žádná jiná, rovnocenná alternativa ho nenahradila ani nezastoupila. Jak popisuji v závěrečných kapitolách teoretické části a v praktické části práce, zahrnout přechodový rituál do výchovy je prospěšné stále i v dnešní moderní době a současné společnosti.

Jak naložili s potřebou tento rituál provést a zařadit do výchovy svých synů otcové současných pubescentů popisují v empirické části bakalářské práce. Tito muži přistupovali k průběhu a realizaci přechodového rituálu zcela individuálně, z důvodu, že žádná pravidla a nepsané zásady neexistují. Dodržovali pouze pravidlo iniciace, které se dochovalo jak z naší minulosti tak je popisováno v literatuře jako odloučení, fyzicky namáhavá zkouška a následné uznání a přijetí zpět už v jiné dospělé identitě.

Po podrobném teoretickém nastudování tématu a rozhovorech s muži, kteří se ve svém osobním životě zaobírají realizací přechodového rituálu u svých potomků stejně jako já, jsem dospěla k závěru, že je velmi prospěšné, ba dokonce nutné tento rituál uplatnit ve výchově a realizovat jej, neboť je důležitý pro samotného dospívajícího, jeho rodinu, potažmo celou společnost.

Jako přidanou hodnotu této práce vidím i možnost uplatnění a použití znalostí a také inspiraci pro práci vychovatelů, kteří v případě absence otce mohou tuto roli zastat stejně tak dobře a stát se tak průvodci přechodovými rituály u dospívající mládeže.

Anotace

Jméno a příjmení:	Lada Valášková
Katedra:	Antropologie a zdravotní vědy
Vedoucí práce:	Doc. Mgr. Martina Cichá, Ph.D.
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	Puberta jako přechodový rituál v reflexi do vychovatelství
Název v angličtině:	Puberty as transitional ritual in reflection into upbringing
Anotace práce:	<p>Práce pojednává o tématu přechodového rituálu v období puberty a jeho roli ve výchově dospívajícího jedince. Vymezuje období puberty, rozdíly mezi pohlavími, biologickými a fyziologickými aspekty tohoto období. Popisuje kognitivní, emoční a sociální vývoj v období dospívání. Zaměřuje se na téma samotného iniciačního rituálu a jeho významu pro člověka v minulosti a současnosti.</p>
Klíčová slova:	Přechodový rituál, iniciace, puberta, výchova, vývoj jedince, dětství, dospívání, rodinná výchova
Anotace v angličtině:	The thesis deals with the topic of the transitional ritual in the period of puberty and its role in the education of a teenage individual. It defines the period of puberty, gender differences, biological and physiological aspects of this period. Describes cognitive, emotional and social development during adolescence. It focuses on the theme of the initiation ritual itself and its meaning for man in the past and present.
Klíčová slova v angličtině:	Transitional ritual, initiation, puberty, education, individual development, childhood, adolescence, family education
Přílohy vázané v práci:	bez příloh
Rozsah práce:	60 stran
Jazyk práce:	čeština

Seznam použité literatury

- BIDDULPH, Steve. Kniha o mužství. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0012-3.
- BIDDULPH, Steve. Mužství: Jak zvládat všechny mužské role. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-209-8.
- BIDDULPH, Steve. Výchova kluků. 3. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0636-1.
- BOYLANOVÁ, Kristi M. Sedm posvátných fází menarché: Spirituální cesta dospívající dívky. Praha: DharmaGaia, 2013. ISBN 978-80-7436-041-1.
- COPANS, Jean. Základy antropologie a etnologie. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-385-4.
- ČAČKA, Otto. Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-060-0.
- DAVIES, Meryl W. Kulturní antropologie. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-778-7.
- ELIADE, Mircea. Iniclace, rituály, tajné společnosti: Mystická zrození. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-7226-901-1.
- FAFEJTA, Martin. Úvod do sociologie pohlaví a sexuality. Věrovany: nakl. Jana Piszkievicze, 2004. ISBN 80-86768-06-6.
- GENNEP, Arnold V. Přejímové rituály- systematické studium rituálu. Praha: nakl. Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6.
- GIDDENS, Anthony. Sociologie. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- HALÍK, Tomáš. Prolínání světů. Praha: nakl. Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-834-9.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. Velký psychologický slovník. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.
- CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu. 2. vyd. Praha: Grada Publishing a.s., 2016. ISBN 978-80-247-5326-3.
- JANOŠOVÁ, Pavlína. Dívčí a chlapecká identita: Vývoj a úskalí. Praha: Grada Publishing a.s., 2008. ISBN 978-80-247-2284-9.
- KARLOVÁ, Jana. Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa. Červený Kostelec: nakl. Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-076-5.
- KINDLON, D., M. THOMPSON a T. BARKEROVÁ. Kainova výchova. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-395-0.
- KOHOUTEK, Rudolf. Psychologie duševního vývoje. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2008. ISBN 978-80-7375-185-2.

- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. Vývojová psychologie. 4. přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- NAKONEČNÝ, Milan. Sociální psychologie. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0690-7.
- PELCOVÁ, Naděžda. Vzorce lidství. 2.vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-756-5.
- PETRUŠEK, Miroslav a kol. Velký sociologický slovník A-O, svazek 1. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1.
- PIGET, Jean a Barbel INHELDEROVÁ. Psychologie dítěte. 5. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-798-5.
- PŘÍHODA, Václav. Ontogeneze lidské psychiky II. Vývoj člověka od 15-30 let. 3. vyd. Praha: SPN, 1983 ISBN 14-204-83.
- ROHR, Richard a Joseph Martos. Stát se moudrým mužem. Brno: nakl. Cesta, 2007. ISBN 978-80-7295-097-3.
- ŘÍČAN, Pavel. Cesta životem: Vývojová psychologie. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0772-6.
- ŘÍČAN, Pavel. Psychologie náboženství a spirituality. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-312-3.
- SOUKUP, Václav. Antropologie: Teorie člověka a kultury. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-432-8.
- STEPHENSON, Bret. Co dělá z chlapců muže. Praha: DharmaGaia, 2012. ISBN 978-80-7436-019-0.
- THOROVÁ, Kateřina. Vývojová psychologie: Proměny lidské psychiky od početí po smrt. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.
- VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- ZELENÝ, Mnislav. Etnopediatrie a indiáni: Návrat ke kořenům. In: SMALLOVÁ, F. M., Naše děti, naše světy. Praha: DharmaGaia, 2012. ISBN 978-80-7436-028-2.
- ZELENÝ, Mnislav. Veselé tropy Amazonie. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1760-8.

Internetové zdroje

- JIROUŠKOVÁ, Jana. Dospívání v tradičních afrických společnostech. In: Nový orient [online]. 1999, roč. 54, č. 6 [cit. 2018-07-28]. ISSN 0029-5302. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz>

ROBINSON, Ken. Says Schools Kill Creativity. In: www.ted.com [online]. 04.02.2006 [cit. 2018-08-12].

Dostupné z: https://www.ted.com/talks/ken_robinson_says_schools_kill_creativity

KENT, Caroline. A woman should never come between a man and his mother.

Telegraph.co.uk [online]. ©2018 [cit. 2018-08-11]. Dostupné z:

<https://www.telegraph.co.uk/men/relationships/10722582/A-woman-should-never-come-between-a-man-and-his-mother.html>